

ERDÉLYI MÚZEUM

XVI. kötet.

1899.

IV. füzet.

Reviczky Gyula szerelmi költészete.

I.

Madách ember tragediájának utolsó jelenetében Ádám e szavaira: Csak az a vég! — csak azt tudnám feledni! az úr e fenséges gondolattal felel: Mondottam ember: küzdj és bízva bízzál! Annyi sikertelen küzdés, annyi hasztalan harez után, annyi keserű kiábrándulás után: az úr nem kutatásra, hanem csak küzdésre utasítja Ádámot, mert karja erős, szíve emelkedett, keressen vigasztaló megnyugvást a munkában, a küzdésben; ebben keresse s találja boldogságát, mert a küzdés, a munka fölemel, kielégít — s boldogít. E magasztos eszme nyer kifejezést Reviczky egyik gyönyörű költeményében: A küzdelemben. Az első versszak a duzzadó ifjúság, az álmában még nem esalódott, keserűséget nem tapasztalt ifjúság hangja, azé az ifjúságé, mely előtt ott az egész élet rózsás ábrándjaival, vérmes reményeivel: excelsior, itt minden a tied! A második szak megnevezi a czélt: a dicsőség, az ifjúság — e mindent jelentő szó — s pedig örök ifjúság, a lélek ifjúsága, melyért való küzdelemben esüggedni bárgyúság; a harmadik szak az associatio alapján szépen fűződik e szóhoz: esüggedés, mely bút, könyeket szűl, de a búfelhő, könyár az ifjúságnál csak virágmagokra hull, csak virágot nevel, dalt termel, s az álom, a phantasia, e bánat felhő áztatta magból kelt virágokból szövi a koszorút; a negyedik szakban már a tapasztalás hangja zendül meg, de nem keserű, fanyar hangon, a világ — az ő egészében — szívében megmaradt bűvös, lelkesítő eszme körnek, ideálnak, bár maga a valóság elérhetetlen, a vég — istentitok, de érte küzdeni, munkálni gyönyör: excelsior, a küzdelem gyönyör. E fölemelő gondolattal végződik e szép költemény s valóban meglepő, hogy aki ily szépen zengi: a küzdelem gyönyör, hogyan fejlődhetett irodalmunkban a *quietismus* dalnokává, hogyan lehetett ábrándvilága korán fakóvá, reménye összetört hajóvá, hogyan zendülhetett meg lantján oly megkapó akkordokban a lemondás búja, a néma hervadás:

Vágy, szenvedély bevonja szárnyát,
 Dalaim immár csendesek:
 Bennük csak néha-néha zendül
 Egy álom, egy emlékezet; —

hogyan találhatta meg a kiábrándító valót az, aki a világot bűvös,
 fényes eszmekörnek ismerte:

Tengődve élek a rideg valóban,
 Mióta lelkemet nem áztatom

mert:

Nem akarok újra élni,
 Nem kívánok visszatérni
 Sem az égbe, sem a földre,
 Csak *aludni mindörökre!*

II.

A Magány költőjének költeményei magukban foglalják Reviczky életét. Minden művésznek sajátos jellemét alaphangulata s képzetműködése adja meg; a kedélyi alaphangulatot az egyén fizikuma s életkörülményei szülik. A magány, az elhagyottság szegődött bölcsőjéhez, borongó árnyat vetve csecsemő korára, dajkadalának refrainje volt: ninesen apád, ninesen anyád! anyját akkor veszté el, mikor még nem is ismerte, mikor a legnagyobb szüksége volt volna az édes anyai szeretet jótékony melegére; édes anyja emlékéből csak szomorú ravatala él lelbében:

Nekem úgy tetszik, hogy csak egyszer,
 Fehér ruhában láttam őt,
 A lemenő nap fény sugarára
 Reszketett ajkán, zárt szemén
 Apám ott állt a ravatalnál.
 És velem együtt sírt szegény;

anyai örökségéből is csak egy imakönyv maradt

Aranykötésű imakönyvet
 Hagyott rám örökül anyám.

Apja pazar, könnyelmű életét élt, gyermekét rokonaira bízta, majd fiának anyai örökségét is elharácsolta, miért „Reviczky Gyula kénytelen volt az élethez való igényeit s családi gőgjét felszító nevelés (?) után egész életén át nyomorral küzdeni“ (Koroda P.); atyja másodszor is megnősült; nőül vett egy varrólányt; mostohája körében

töltött első estéjét maga írja le az Apai örökségben: a nyomor látása, a szülői szeretetnek hiánya szótlanná tették a 10 éves gyermeket, a szülői ház keserű emlékekkel vésődött érzékeny szívébe:

Szidott, gyűlölt, haraggal néze rám,
Nagy dáma volt s kevély a mostohám
Én egyebet sem láttam, mint halált:
Apám, anyám korán a sírba szállt

sohajt föl Árva fiú ez. költeményében. Valóban rövid élete alig-alig derült, folytonosan borongó, szomorú.

A középiskolát Pozsonyban végezte; atyja, ki bárónak tartotta magát, ezen időben a Reviczky család különféle perei s egyezkedései útján, vagyonhoz jutva Bécsbe költözött, „fiát Pozsonyban hagyta, két szobás utcazi lakást fogadott neki a Hosszú utcában és ellátta oly hópénzzel, melyből egy diák fényesen megélhet. Gyula teljes szabadságot élvezett, színházba járt, szivarozó estélyeket rendezett s bámultatta magát iskolatársai által“. Ezen atyai(?) nevelés, mely a fiúban csak helytelen vágyakat ébresztett, nagyzást nevelt, csakhamar véget ért. Reviczky Kálmán pénze fogytán rokonaira bízta fiát, Gyulát 7. s 8. osztályú korában; élete külső körülményeinek ezen ellentétei keserű nyomokat hagytak lelkében, izgatottságban tartották idegrendszerét; igaz, hogy tudományoszomja, az irodalom-szeretete — társaitól is buzdítva — a különbözőbb ágakkal való foglalkozásra hevítette, tanulmányozta a franczia, a német költői s prózai írókat, a magyar irodalmat, írt verseket, de e foglalkozásai közben még inkább érezte elhagyatottságának keserűségét, mely végtelenné fokozódott, midőn közvetlenül az érettségi vizsgálat letévése után értesítették atyja haláláról s a mindentől megfosztott ifjú, ki nek a multból csak előkelő származásának emlékei s összeköttetései maradtak meg s csak növelték egyéni érzékenységét, kénytelen volt nevelőnek menni.

Pozsonyi életére vonatkozik „A pozsonyi ligetben“ című kedves költeménye, az egyéni s elevenítő asszociációnak terméke; az emlék suggestiv hatása alatt az egyes külső kapcsolatban levő elemek: liget, fa, út, pad, egy-egy jel abból az eltűnt paradicsomból, melynek neve soha fel nem támadó ifjúság az ő külön történetű belső világából saját színezetű érzéseket keltenek s amit lát a maga életére, pályájára vonatkoztatja s egyéni képzetvilágának megfelelő

érzéssel, cselekedettel ruházta föl a természeti tárgyakat: a virágok, a lombok összesűgnak: ismerem; a hasonlító asszociációk alapján mily szépen nevezi szerelmét drága hajnalnak s pozsonyi első szerelmét e hajnal első sugarának, mely bevilágított örömtelen szívébe; majd az elevenítő asszociáció útján kérdi:

Mit súgnak a virágok?
Csitt, csitt, a lomb miről regél?

s felel az egyéni asszociáció alapján saját képzetvilágát feltüntetető szavakkal, melyekben csendes fájdalommal vesz búcsút emlékeitől:

Ah álom, álom, álom,
Szép ligetem virulj csak
S te szív, álmodd a multat
Még egyszer át s légy csöndesen.

s melyek a mulandóság, a quietismus szomorú képzetét fejezik ki. 1874-ben nevelővé lett, ekkor gazdag könyvtár állt ugyan rendelkezésére, szorgalmasan tanult, bűvárokodott, de nőttön-nőtt dicsőségvágya is — és annál mélyebben érezte elhagyatottságát, tehetetlenségét s erősödött szervéző központjának betegsége, melancholiája; e napokra emlékszik Margithoz című gyönyörű költeményében. Margit látása mint suggestiv tényező megindítja a képzetműködést, visszaszáll lelke ifjúsága idejére, melyet a hasonlító kapcsolás útján oly találóan elevenít meg e néhány szóval, melyek jellemzetesebbek bármily hosszú leírásnál:

Bokra zöldül, tája kékül
Tavaszi világnak;

majd az emlékek egész sorát említi, magukban véve semmiségek, de egy ifjú szívnek megnyit jelentenek, mily alkalmas megindítói a képszövének, ábrándnak, de nem tud szabadúlni az egyéni asszociáció képeitől: visszatér saját lelkére, saját állapotára, csalódására:

A hol járok, a mit érzek,
Óh, beh más, beh más ma!

Mennyi szépség ömlik el hasonlító asszociációiban: életét hervadó őszhöz hasonlítja, melyben Margit, mint kései virág nyit:

S elnézlek, mint őszi tájon
Kései virágot.

Az édes mult csak a fájó jelen sötét színein szűrődik át.

1874. év őszétől kezdve, midőn Pestre ment, élete a csalódások s nyomor folytonos láncolata, mert az a lángoló ambíció, majd

az a lázas nyugtalanság, melylyel kenyeret keres, csak keserves csalódásokat szült, — csak 1875/77. évben áll be nyomorában, de nem sovárgó vágyában, némi szünet, mert e két évet Dettán tölté nevelőködvé, hol először esendült meg igazi hangokon szerelmi lírája. Dettán írta — pesti nyomorára emlékezve — Sátán költőitlen hangú költeményét, majd az Osztályrészemet, melynek 2. s 5-ik gyönyörű szaka szerint:

Sugártalan, ködös napokba',
 Ha rám borúl az éjek éje;
 Fölhangzik édesen zokogva
 A dal vigasztaló zenéje.
 Ez tár elém egy szebb világot,
 S ha lelkem errül álmodik:
 A köny, a kin, a vér, az átok
 Hallelujává változik

 Borongás, üdvösség, igézet
 Körülzsong lágyan, édesen;
 S mit suttogásukból megértek,
 Merengő, méla dal leszen.

A lírában, a dalban keresi vigaszát; ez elvonulásban erősödött meg költői ereje s vett határozott irányt a líra felé; az ifjúság duzzadó ereje s ambíciója nyugtalanul úzta, fokozta költői munkásságát, de azért számottevő önmunkásságot is fejtett ki, szorgalmasan tanult, olvasott, úgy hogy ezek alapján, mint Korodához írt levelében írja: „Mindenki mást jószolt belőlem. Vadnai esztetikust, Büttner Lina novellistát, te lírikust, én magam csupán drámaírói sikerekről ábrándozom“. Epedő vágy, sötét merengés közt mult örömtelen ifjúsága, hisz neki a napban is homály van, ahol ő jár, ott nem ragyog, de azért nem panaszolja föl a világnak, csak jó anyja szellemének, hogy mily kopár volt ifjúsága s mennyi bánat szállott rá.

1874-ben visszatér Pestre; az elkeseredés, a bű, a nyomor iskolája vár rá, bármerre fordul, mindenütt meghiusúl reménye, bár élete nyarát úgy üdvözli, amely őt új tette, harcra hívja, mert a küzdelem gyönyör, élet:

Te vagy a harc, a tett, az élet!

 Tavasz felejttem vágyid', álmid,
 A szélbe szórom ibolyáid,
 Sugaras nyár, köszöntelek!

életkörülményei s bús, beteges ellenmondásoktól gyötört lelke gyümölestelenné tette férfikorát; küzdött a nyomorral, a közönnyel, félreértéssel, saját búbanatában örökösen bánatosnak látja a világot; a világ, az élet csak setét oldaláról tűnik föl:

Ragyoghat a nap az égen
Te sötétben, feketében
Látsz mindent, ha bánatod van

mert a föld:

Csak saját magadnak képe, mása.

Midőn már megbékült vele a sors: anyagilag kedvezőbb helyzetbe jutott; midőn már kezdték magasztalni a magány költőjét; midőn beleízelt a dicsőség édességibe, midőn már nem az elnyugvás, nem halálvágy hatotta át szívét:

Ah szárny s nem koporsó kell,
Szívem kitárul, már emelkedem
Eszmények, vágyak, foszladozó remények
Még egyszer nektek, általatok élek;

midőn szíve is megtalálta az igaz nőt:

. . . mint a balsam, mint a harmat
Üdít, gyógyít a szende nő;

midőn az életvágy minden kis jelenségben megtalálta a vigasztalót, fölemelőt, hisz minden csupa sugár, fény, semmi árnyék, s esengve könyörög:

. . . . Óh, ne még, ne még
. . . . óh a sír setét:

férfi kora küszöbén sorvasztó betegségnek lesz áldozata.

III.

Minden művésznak sajátos jellemét kedélyének alaphangulata s képzetműködése adja; a kedélyi alaphangulatnak oka pedig az egyén életkörülményei s fizikuma. A költő csak akkor teremthet igazán nagyot, ha a természeti suggestió saját egyéni alaphangulatának megfelelő hangulatba, érzelmi körbe emeli; a valódi költő poézise sohasem adhat egyebet, mint a költő egyéni hangulati világát: örömét, bánatát, reményeit, csalódásait: teljes életét; de erre csak az a költő képes, kiben meg van az eredetiség s szívének dobbanásával fakad fel ajkán a dal égi zenéje.

Reviczky kedélyének alaphangulatát, sötét, bánatos, borongó, fájó, merengő, reflektáló színét életkörülményei s fizikuma okozták; édes anyjának elvesztése, az édes anyai, majd az apai gondoskodás nélkülözése, a mostohának bánásmódja, nagyzó nevelés, majd ismét a teljes vagyontalanság — mint előkelő család tagja kénytelen volt nevelősködni, — majd a vágyak, az ambíció, a kenyérkeresés gondjai, keserű csalódásai: vagyis idegrendszerének folytonos egy irányú izgatottsága, határozott nyomokat hagytak testi fizikumában s így egyéni alaphangulatában. A hangulat fiziologiailag nem egyéb, mint az érzékszervi izgalma s a szervérző központok izgalmainak kölcsön hatása; a szervérző központok gyakori vagy állandó, egyirányú izgatása lényeges változásokat okoz az egyén hangulatában, kedélyében, kitörülhetetlen bélyeget nyom rá az egyén életkörülményei szerint; így Reviczkynél az említett életkörülmények s ezek fiziologiai visszahatása okozták Reviczky borongó, bánatos, epedő, fájó melancholikus természetét, úgy hogy külső ok nélkül szervérző központjainak egyirányú izgatottsága, tonusa s így már-már kóros állapota miatt kedélyében bánatos, fájdalmas hangulat támadt, anyira, hogy az öröm a derűtség tényezőinek behatásakor is a bánat s fájdalom szervérzetei uralkodnak; világosan tanúskodnak erről versei: az az emésztő sovárgás, legyőzhetetlen búsongás, szomorúság, bánat, melytől nem tud szabadúlni, mely bűvös erővel tartja e neki kedves bilinesekben, tanusítja, hogy szervérző központjai kóros izgalomban vannak s gyakran elegendő külső behatás nélkül a búsongás, bánatérzetei gyötrik.

A szerencsétlenség, csapások megváltoztatták egyéni fizikumát, mert ezen életkörülményeiből származó érzéki benyomások miatt szervérző központjaiban ezek gyakori s egyirányú hangoltsága miatt csak a bánat hangulat reflexei rezdültek meg s így állandóvá tették bánatos, borongó alaphangulatát. A bánat ugyanis a motorikus izmok ernyedését s a vasomotorikus izmok állandó feszülését okozza; a vasomotorikus zavarok idegrendszerbeli s érrendszerbeli zavarokat idéznek elő; az érrendszer neurovascularis összefüggésben van az idegrendszerrel, ezen összefüggés alapján az idegrendszer izgalmai visszahatnak az érrendszerre, a vérkeringésre; az érrendszer az egész test sejtjeinek tápláló rendszere s így az idegizgalom hat az egész test sejtjeinek tápláló rendszerére: az összes életműködések fokozására vagy csökkenésére. Így magyarázható, hogy Reviczkynél

a csapások, mint külső benyomások, érzéki izgalmak vasomotorikus zavarokat idéztek elő, melyek a neurovascularis úton hatva az egész vérkeringésre, összehúzták, megszűkítették az ütő erek nyúlékony falú ágait; a vérerek szűkülésével esökkent a véráramlat, kevesebb tápláló anyag jutott az élő szövetekbe, esökkenés állott be az életműködésben, vagyis az őt ért sok rossz hírtől okozott érzéki izgalom bejutott az agykéregbe, itt beleakadt a régi képkapcsolatokba, ellenkező képeket keltve az ifjúság, a remény, a kiszínezett jövő képeivel, megakasztotta az agy működését s így agybeli érszűkülést, érverés-s lélegzés-lassudást, a szív működés esökkenését okozta, s bizonyos elméleti s kedélybeli fáradtság támadt; az agyműködés esökkenése az izmok működésének esökkenését, környéki érszűkülését, általános vértelenséget okozott, ennek a vérkeringésbeli zavarnak érzete, az életműködések esökkenésének megérzése a szervérző központokban mint levertség, mint nehéz érzet jelentkezett, s kedélyhangulati esökkenést, szomorúságot, fájdalmat okozott; a testi működések ezen általános esökkenése lelki fáradást idézett s okozta a nyugalomvágyat s tette Reviczkyt a quietismus költőjévé.

Ez az egyéni hangulat, párosúlva sajátos képzetvilágával, alkotja Reviczky költői egyéniségét. S pedig, minthogy szervérző központjai egy irányú izgalma miatt még a vígság, az öröm tényezőinek behatásaihoz saját idegrendszerén alapuló érzelme — hangulati velejárója — a borongás, a búsongás társúl s minthogy gyakran elegendő külső behatás nélkül is a borongás, fájdalom érzetei gyötrik: melancholikus egyéniség.

S részben e melancholikus természet miatt, a melynek következtében minden erősebben izgatja őt, s részben a művészi tehetség főtényezője, finom, érzékeny impressionista idegalkata miatt, a melyet az is meghat, mi másra semmi hatással sincs: egyetlen, kis érzéki benyomás, egy mosoly, egy szó, vagy ezek elmaradása, egy tekintet, melyek a nem impressionista természetet hidegen hagyják, nála természeti suggestiót képez s dal csendül fel, amint vallja *Propria laus*-ában:

Örömré, búra oly fogékony
Szívem, hogy megrezdíti minden
S mint érzékeny, művészi mérleg
A porszemtől is félrebillen.
Mégvérez gyöngé túsúrás is;

Kis szikrától is lánggal égek
 És örömömnek, bánatomnak
 Okai gyakran semmiségek.

Ezekben találjuk Reviczky egyéni alaphangulatát; melancholiájának s impressionista idegalkatának természetes következménye: lelke örökös nyugtalansága, mely:

Se rózsák közt, puha párnán,
 Sem az inség szalmaágyán
 Megpihenni nem tudott; —

örökös háborgása:

Megunok mindent, mi enyém lett
 Csak vágyam nem pihen soha;

az az örök lecsilapíthatatlan, emésztő vágy, melynek nincs határozott oka, célja; ezen alaphangulatból magyarázható meg képzetvilága, ennek sajátos, egyirányú természete; bánatos, búsongó hangulatából érthető, hogy képzetvilágát az ifjúság eltűnésének, a mulandóságnak, a csendes lemondásnak, a néma elmúlásnak, a magánynak, elhagyatottságnak szomorú gondolatai alkotják.

E melancholikus s finom impressionista természet bizonyos beteges állapotot jelez ugyan, de egyúttal nála az a leggyengédebb érzelmeknek, a legszebb reflexióknak termő talaja s így azok a keserű könnyek, miket nála igazi vagy képzelt ok szült, ránk nézve a költészetnek igen gyakran drága gyöngyeivé váltak; lettek; azok közül való, akiknek, mint Petrarca mondja, jól esik, ha sírnak, kiknek kedves e bánatos melancholia, kik Leopardival együtt sóhajtják:

És mégis jól esik, gondolni bűmra
 S számlálnom idejét, óh milyen édes
 Az ifjúságban, melyben a remény
 Még hosszú s kurta az emlékezés,
 A multakat fel-felidézni olykor,
 Bár búsak, és bár gyászuk egyre tart.

IV.

A költői alkotás, a mű nem egyéb mint az egyéniségnek megfelelő képzetkapcsolás, mely az általánosan ismert, megállandósult képzetkapcsolatokat nem nélkülözheti; minél nagyobb valakiben a képzetkészlet, annál jobban színezi, festi a kép érzéki benyomását s hangulatát készletéből vett kapcsolati elemekkel. A művészi fantáziát

tevékenységre indítja, alkotásra serkenti a suggestio; a quantitative — tanulmány s tapasztalás — s a qualitative, az életkörülmények s egyéni természet szerint alakult képzetvilágot megindítja a természeti suggestio valamely érzéki benyomás vagy emlék, — melyhez hozzájárul az egyéniség szerint a hangulati velejáró, s az egyéni alaphangulatnak megfelelő hangulatba ringatja a művészt s működésre serkenti a fantaziának alakító, alkotó, kiegészítő, hasonlító, elevenítő tevékenységét.

Reviczky képzetvilágát az örömtelenség, az elmulás, az elhagyatottság, a hervadás, a pusztulás, a halál képei alkotják, ezen képek beleszövődnek az általános képkapcsolatokba s ömlik el rajtuk s így alkotásain a fájó, borongós s bánatos hangulat. Így érthetjük meg Reviczky poézisét s találhatunk benne éppen a művészi suggestio alapján esztetikai gyönyört.

A kötet első ciklusa Első szerelem címet visel s kilenc hangulatos, lágú zenéjű dalt tartalmaz; e dalok korát, jellemét maga mondja el a VI. dalban „Ah elvirúlt, ah elvirúlt a szív bimbókora“; s az első rész mottójában:

Bübbajos emlék, édes álom
Szállt át merengő lelkemen.

S valóban nem a szerelem közvetlen hangja zendült meg e dalokban, hanem az emlékezet színes üvegén átszűrődött ábrándok, gondolatok; nem is hathatta még át szívét az igazi szerelem mély szenvedelme, hanem az az ifjúkori ábránd, midőn még nem a nőt szeretjük, hanem csak azokat a tárgytalan, ezéltalan ábrándokat, mik egy ifjú lányhoz fűződnek. A hat első dal csaknem minden sorával tanúskodik, hogy emlékeiből írta meg ez ábrándokat s nem az akkor érzett érzelemnek adott hangokat, mert ez esetben e szerelem, ez édes és gyötrelmes szenvedély termékei színesebbek, illatozóbbak volnának, vagy saját szavaival jellemezve:

. . . virág, illat híján
Hiába szép, mégis csak — tulipán

száritott virágok, azért látjuk, hogy majd minden egyes dal tartalmát keserű esalódásoknak, csendes lemondásnak megillető hangjával, kedélyének alapszínével, mélasággal vonja be:

Sütkérezem elálmodozva
 A bágyadt, őszi napon,
 Lelkembe' nincs virág, verőfény,
 Csak harvadt néma fájdalom,
 Tévedt madárként egy-egy emlék
 Repül át néha szívemen
 S szelíden, könnyeimet áldva
 Te újra megjelenesz nekem.

A VIII. számú dal első szerelmének elmulásáról zeng szemre-hányó hangon, belevegyülő daccezal; ugyane dal 4. számának második szakában az associationnak sajátos szépségével találkozunk, mert a képzetműködést nem az indítja meg, ami van (miket egymás mellett tapasztalt) hanem a mi nincs; nincs meg a régi környezet s így nem ismer rá régi ábrándképére:

Nem az a vágy ég szíveinkben,
 Nem az a nap az égen.
 Nem az a május nyit virágot,
 Nem, nem ismerlek én sem!

Az első kötetben a második részt az Emma ciklus képezi. E ciklus II. dalában Emmát hideg szoborhoz hasonlítja; szoborarcot talál, melyen nincs meg a kedély derűje, de igéző szemei, csodás mosolya ellenállhatatlanul vonzzák, bővölik, érzi a szerelem hatalmát, de küzd ellene; a III. dalban már érzi a szerelem édes mérgét, sejti, hogy szerelme boldogtalan lesz, érzi a szerelmi láznak, mely fokozza a vér hevét, a költői lélek hevülését, ihletét, kínzó hatását is, anyival inkább, minthogy szervérvő központjának beteges állapota miatt nincs reménye; a derűltség, az öröm, csak fájdalom, szenvedés forrásaivá lesznek:

Epedve vártalak, s hogy ime
 Valóság lett a képzelet:
 Feljajdulok: nem ezt akartam!
 Óh! mért találkozám veled!

A IV. dalban reménye teljesüléséről zeng; annyi küzdelem, mellőztetés után talált egy lényt, aki megérté őt, kinek szívéből a viszont-szerelm boldogító hatása árad rá, de azért egy szóval sem emlékezik meg szerelméről, hanem annak — Halm Frigyes 40-es években híressé vált költeménye „Mi a szerelem“ szerint:

És vaj' mikor leggazdagabb?
Ha jót tehet veled" —

egyik legkiválóbb tulajdonságáról: a jóságáról:

Jóságod enyhe napvilága
Keresztüljárta bánatom,
S verőfényes, derült napokról
Megint, megint álmodhatom!

A VI. dal szerint, rá nézve a báléjek öröme csak annyi, hogy kedvese mellett lehet, hogy hallhatja annak hangját, láthatja üdvözítő mosolyát; ezen érzelmét az igaz szenvedély hangján zengi, az ódai emelkedés lángoló hevületével emelkedik a 5-ik szak két első soráig, midőn fényes egéből lezuhanva, kízó féltékenységében tapasztalja, hogy imádottja is csak — nő.

A VII. dal részletező előadásával híven tolmácsolja a boldogok lelki állapotát, kik boldogságukban mindenkit boldognak óhajtanak látni.

VIII. A tavasz kedves élettüneményeinek szemlélete, mint érzéki benyomás, Reviczky hangolt, még pedig egyoldalúan hangolt állapotának megfelelő izgalomba hozza szervérző középpontjait; a szervérző középpontok complex izgalma adja a benyomás kellemes hangulatát; e kellemes hangulat agybeli értágulást, vérbőséget, fokozott életműködést, majd élénk képkapcsolás folyamatot fejleszt, megindítja a képzetműködést; a megindult képzetműködés Reviczky relativ képzetvilága szerint, mely teljesen Emmával van elfoglalva, Emmára vonatkozólag megállandósult relativ kapcsolatok alapján egészen sajátos irányban halad, vagyis az egymás után feltűnő tavaszi tüemények mindegyikében Emma iránt érzett szerelmét látja megvalósulva, minden érzéki jel hangulati velejárója s egyénisége szerint Emmára vonatkozó képeket idéz föl. Az első szakban a szerelem ébredését, melyet közvetlenül, egyenes úton a nyelv megfelelően éppen nem tud kifejezni, hasonlatokban, a tavasz első tüeményeiben igen találó finomsággal, gyengédséggel jeleníti meg képzetünk előtt, hisz maga a tavasz a szerelem érzéki jele, mint Halm is írja említett művében:

S mely tájról jó a Szerelem?
Ő jó mint a tavasz.

A II. szakban a szerelem felhőtlen fényes egéről zeng, midőn a lélek boldogsága csak dalt fakaszt; titkos, édes vágyával az erdőhöz fordul, a melynek kiváló suggestív hatása van az impressionista lelkekre: az a mindent mondó sugás-bugás, rejtelmes sugdosás, titkzatosan ugyan, de megnyugtatólag válaszol vágyára, mert hisz az elevenítő kapcsolás szerint az erdő is csak úgy érez, mint Reviczky egyéni képzetvilága s érzései alapján képzel; s e két sorban:

Mikor a fecskének susogja
Valami: Építsd fészkedet,

mily találó képét adja a szerelem viszonzásának, a viszonzott szerelemnek, az igen szónak. A III. szak gyönyörű hasonlító asszociációban fejezi ki a szerelem boldogító hatalmát, mely csak mézet, rózsát termel; az egyszerűségnek s gyengédségnek mily szépségével találkozunk e két sorban:

Mikor minden Perez azt susogja:
A tovatütnél szebb leszek.

A IV. szak folytatja a hasonlító asszociációkat; e szak második felében van e szép költemény alapeszméje; az első szak tartalma a remény, a II-iké a vágy, III. s IV.-ké a boldogság. Az egész szép költeményen az epedő, az álmadozó szelídség rezeg, de e vágyó susogáson átrendül az égő szenvedély reszkető hangja; az egész mű a boldogságnak mint egy ellehelt sohajtása, de melyben a még mindig reménytelen szerelemnek mélabús rezgései érezhetők; alig-alig van irodalmukban ily szép költemény, mely a költői nyelv szépségeivel a természet adta jeleknek oly finom vonatkozásait tüntetné föl, mint Reviczkynek e költeménye.

IX. dal. Az eszme, az érzés örök igazsága, a kép, a hang közvetlensége adja e mű szépségét, a mely pazar színezésű, ragyogó színű nyelven a lélekvándorlás tanát zengi; a hasonlító asszociációkat, a költői nyelvnek e kiváló szépségeit, melyekkel egyedül lehet megörökíteni azokat a finom, gyengéd hangulatokat, melyeket a köznap nyelvvel megközelítőleg sem tudunk kifejezni, gyönyörűen alkalmazza az 5-ik szakban a lelkét egészen átható szerelem hangulatának festésére:

Ha te rózsá voltál, én a harmat,
Gerliczének én voltam a fészked;

Hullám voltál s én a hattyu rajtad.
 A szivárvány egyik fele én
 S te a másik, fent az ég ivén!

oly szép szak, mely páratlan az érzés, a kép, a hang közvetlenségére nézve.

A 11. dal teljesen ritmustalan; a 12. dal melancholikus természetéről tanúskodik; boldogsága nagyságában kétség szállja meg; álmai boldogtalanságáról regélnek, de bizalma szépen beleszövi dalába a nép azon hitét, hogy álmaink — különösen a halálról szóló álmaink — ellenkezőt jelentenek. A 13-ik dal ódai lendületű költemény, Emma szépségeinek magasztalása; a testi szépségek kiemelése mellett találon jellemzi a nő boldogító tulajdonságait: merő kedély, vidámság, szeretet; majd egy két vonással mily jellemzőleg említi föl a művészi lélek alkotó működését, melyről sokan azt hiszik, hogy játszi könnyűséggel teremt, pedig csak a könnyek, a keserű könnyek termelik az igazi gyöngyöt; az a művészi, utánozhatatlan játszi könnyedség csak igazi érzésnek, ihlettségnek szüleménye, jól jellemzi Horatius:

Ex noto fictum carmen sequar, ut sibi quivis
 Speret idem, sudet multum frustra que laboret
 Ausus idem.

A 14. dalban a beteg szív, az akarat elernyedése, a melancholia ismét erőt vesz Reviczky-n s lány, susogó hangon kéri kedvesét: feledje el, mert érzi, hogy nem teheti nejevé; majd szépen nyilvánul rajongó s gyengéd szeretete azon lemondásban, melylyel kijelenti, hogy inkább harczol az egész világgal, mint érezze azt a vádat, hogy kedvese benne s reményeiben csalatkozott, hogy nem tudta óhajtása szerint boldoggá tenni; a 15-ik dal a rajongó szerelem ódai heveségű nyilatkozata, azé az igazi szerelemé, mely a szem sugaránál lánggra lobban, a mosolyra fokozódik, nem kérdezősködik, nem okoskodik, csak szeret. A 16. s 17. dalokba már a csalódás, a kiábrándulás keserű érzete vegyül; a 18-ikban keserű ironia sajog, s ez fényt vet szerelmük bomlására; a 19-ikben ugyan az a keserű ironia van epigrammai éllel; a 20-ik dal szerelme megszűnéséről tanúskodik; a három szakon daczos hang vonul át, nem vágyik bocsánatára, inkább feledje; a 21-ik dalból arról értesülünk, hogy a nő tépte szét szerelmüket:

Széttépted azt a rózsalánczot,
 Mely lelkeinket összefonta.

de a rágalmat, mende-mondát eltűri szerelme emlékeért, ne kedvesét, őt vádolják: hűtlenségért; a 22-ik dalban keserű daczosság van, az édes multra se akar emlékezni, az a játék, melyet vele Emmája űzött, nem törte össze szívét; siratta ugyan elvesztését, de szíve nem törött össze, csak lemondott, de a lemondás keserű hangján is átérzik, hogy szíve vérzik; a 23-ik dalban, fokozatosan, még erősebb daczosság nyilvánul, lemondása, nyugalma csak látszólagos, mert hangja elárulja fájdalmát; sarkasztikus ironiával kegyes bocsánatot ad:

Mindenki bántott, elhagyott; így
Tanultam én ki a világot.
Ez a csekélység számba sem jön:
Farewell tehát! Én megbocsátok.

A 24. dal az elfojtott szenvedély kítőró hangja, minden, mit lát, csak szerelmére emlékezteti; lelkének hangulati velejárója tapad minden érzéki jelhez, — a jelentő asszociáció alapján — mindenben csak szerelmének tárgyát, Emmáját látja; a 25-ik dal melancholikus természetének — mely folytonos ellentétek közt hánykolódik — hí tanúja, mert a 24-ik dal epedő hangjával szemben ismét daczosságban tör ki, ironiával zengi: hogy ne gondolja, hogy sohajtoz utána, hisz már más szeret s ime őt érheti most már a vád, hogy gyöngé, mint a nád! A 26-ik számú dalból sejthetjük szerelmi viszonyuk fölbomlásának okát: Reviczky féltékenykedése s ebből fejlődött daczos heveskedése; a 27-ik dalban az újra föllángolt szenvedély boldogtalanná tevő tüze miatt keserűen vádolja volt-kedvesét, miért nem ölte meg őt, miért nem lehetett nagy boldogságában meghalnia, hogy ne kellene éreznie nyomorúságát!

A 28-ik dalból keserű cinismus szól, de bármint igyekszik is meggyőzni hűtlen kedvesét arról, hogy már nem gondol rá, mégis erősen kiérzik, hogy szíve most is Emmaért dobog; ugyanezen érzelem vonúl végig a 29-ik dalon, melyben látszólagos nyugalommal ajánlja ugyan Emmának, hogy menjen férjhez, ne várja meg a virághullást, mert már rózsá, kinyílt virág, de a lemondás, a reménytelenség mély fájdalma adta csak ajkára e hangokat s bár az utolsó szakban könnyed hangon zengi:

Minek várnál! . . . oly gyorsan száll az óra
S az ifjúság oly hervatag.
Szeressünk hát pillangó, rózsamódra,
A kit lehet, a kit szabad!

már a 30. dalban bevallja, hogy nélküle sivár, unalmas, bús az élet; ugyane hang ismétlődik a 31. dalban a nélkül, hogy ez ismétlés miatt unalmassá leune, mert fájdalom a más oldalról jelenik meg: amint szívébe eltemetett kedves halottját siratja; de már a 32. dalban teljes erővel tör ki szívéből a szenvedély, megszűnt a látszólagos lemondás s a boldogság után vágyódó szív heves felindulásával zengi:

Kell, hogy nekem is viruljon
Az öröm virága,
S hogy enyém légyen a földnek
Legdicsőbb leánya.

A 33. dal, melyben még fokozottabb mértékben nyilvánul az ifjú szív boldogság-vágya, az elfojtott, de teljes erővel kitört szenvedélyes szerelemnek ritka szép nyilatkozata, hiába minden áttatás, hiába minden törekvés, hogy feledjen, hozzá hasonlót nem lel soha; igazi ódai fenszárnyalás, lendület hatja át az egész költeményt, a hang folytonosan emelkedik, csak az utolsó előtti szakban esökken meg, de e szak teljesen fölösleges is, e nélkül az ódai szárnyalás mindvégig emelkedik; a pathos egész hevével zengi:

Nem tudok én más nőt szeretni,
Csak tégedet, csak téged egyedül!
Soha, soha se hagylak én el
Te vagy minden dalom végső sora.

Menyi szépség ömlik el a III. szakban, hol elsorolja mind-ama tulajdonságokat, melyek a valódi szerelemnek alapjai. A 34-ik daltól kezdve folyton az édes szerelmi vágy hevíti, mindenben kedvesét látja, annak emlékéttől nem tud szabadulni; sokféle keserősége között csak e szerelmi ábránd hat rá vigasztalólag, a tavaszi nap nem égető, szelíd fénye az ábrándok ép oly szelíd fényével önti el lelkét; a remények, mint a tavasz gyengéd ibolyái hatják át szívét, dal fakad ajkán, mely száll kedveséhez, mint a pacsirta a tavaszi nap felé; a virág s dal képzeteihez fűzi többi képzeteit: a virágok susogásában szerelmét, kedvesét hallja; majd a pacsirta röpke szárnyán küldi dalát, mely oly tiszta, mint kedvese s oly fényes mint a napnak első sugara; ragyogó pazar színezésű nyelv van e szakokban s ez csak fokozódik a 35-ben, melyben gyengéd, susogó, meleg hangon szól szíve mély keserve között is hűtlen kedveséhez; a 2. s 3-ik szakban gyönyörű hasonlatot használ gyengéd, meleg hangon,

behízelgő lány ritmussal. Sok igazság van a 4-ik szakban, ha nem is oly meleg a visszaemlékezés boldogsága, de mindenesetre drágább, el nem veszíthető; szépen hasonlítja ezért az emlékezetet a holdvilághoz, melynek ugyan nincs hevítő ereje, de bűvös fénye édes ábrándokba ringatja a szívet; az emlék, az emlékezet örökkévalóságának egyik legszebb nyilatkozata „A kit szeretttünk“ című verse, mely szelíd, moll akkordokban zengi:

A sors megáldhat, meggyötörhet,
Emelhet hír vagy bukhatunk;
A kedves arca sose hágy el;
Őt áldja hülő ajakunk.

A 36-ik dal a gyengéd, de rendíthetetlen szerelemnek igazi zenei nyelven szóló nyilatkozata; a 37. az emésztő, elolthatatlan vágy, szenvedély hangja; e hő vágy kész föláldozni az életet az üdv egy pillanataért; a 38. éppen ellenkezőleg nem a szenvedélyes, hanem gyengéd, mély szerelemnek egyik nagyon bájos nyilatkozata; abban, hogy kedvese őt kerüli, nem a harag, nem a hűtlenség jelét látja, hanem azt, hogy emlékében örökre megmaradjon az a szép alak, melyben először látta, hogy kedvesének fiatal, üde, bájos szépsége hervadatlan éljen lelkében s őszkor, hervadtan is, csak a viruló rózsát lássa benne — rá emlékezve.

A 30-tól 40-ig terjedő dalokban: a fájó, reménytelen epedés, a sírásra hajló mélabús lélek, a fájdalmas s mégis édes ábránd, édes hevülések, melyeken még az égő szenvedély vágyó hangjai rezegnek, az elmuló s újra éledő álmódások a tárgyak; a költő csalódott, beteg szíve, mely mégis hűtlen kedvesét soha sem átkozza, látszólag gyógyul a szerelmi visszaemlékezés édessége alatt; ez édes méreg jól esik epedő lelkének: a tavasz minden szépségével szerelmének bűbájos pillanataira emlékezteti, de ez emléken búsán rezdül a melancholia kísérő társa: a csendes lemondás néma megadása; s ennek hangjaiban az érzelem mélysége, melegsége, a legtisztább poézis szól; e dalok arról is tanúskodnak, hogy Reviczky szervérvő középpontjai nem voltak normálisok, ez az oka, hogy legboldogabb pillanataiban egyszerre kételkedés, féltékenység lepi meg, majd ismét dacz nyilvánul szerelmében, mert a busongás, a bánat szervérvő középpontjai minden kis jelben — gyakran ok nélkül — a féltékenység gyötrő képeit éreztetik vele; ez az oka, hogy az édes méregtől még sem tud, nem

akar szabadúlni, jól esik lelkének ez édes bú, édes gyötrődés ; keserű könyei a legszebb dalokat születték.

A 41. s 42. dalokban van költői ihlet, igaz érzelem, a 43. józan reflexio a szenvedély heve nélkül, a 44-ik dal cinismusa bántó. Az Utóhangok híven tükrözik a szenvedély hevének lelohadását, színe, illata elenyészett érzetének, a sorokon csak a reflexio halvány, bágyadt sugára rezeg át: száraz gondolatok az érzelem melegsége nélkül; a 48. dalban, miként Horatius zengi híres odájában (III. 30.) halhatatlanságot jósol magának s kedvesének, Emmájának ; teljes meggyőződéssel zengi:

Ah, úgy van, úgy! Ah! úgy kell lennie!
 Előbb halok meg; kell hogy így legyen!
 Hogy lásd, mikép támad költőd híre
 S hogy mit mível valódi szerelem:

 járjon által boldog büszkeség,
 S ne gyászold sírom, hanem ünnepeled!

Az Énekek éneké-ben a mult sivárságának, sőt nyomorúságának erősen realistikus, éppen nem költői rajza után rajzolja a jelen üdvét, boldogságát; a három első versszak kietlensége zavarja a többiek szépségének élvezését, mert a 4-ik szaktól kedve igazi ódai lendület, emelkedettség jellemzi e zenei nyelvű költeményt, csak a 7-ik szak zavarja meg tartalmával a tiszta esztetikai gyönyört: tartalma nem fakadhat szerelemből, mert ez kedvesében nem láthat hervadást, hanem csak virulást. A hasonlító képkapcsolásnak az egyén hangulatát találóan másoló finom árnyalataival találkozunk e szakban:

Te ringatódzol legszebb dalaimba
 Szívem legédesb, eleven dala:
 Egyetlen csillag távol mult homályán,
 Átcsillanó fény a jövő kódén;
 Viharba' békét hirdető szivárvány,
 Szelíden ömlő fény a csend ölén.

Az 50-ik dal a még egyszer láthatás emésztő sovárgásának oly megható hangú nyilatkozata, hogy a művészi suggestio útján az olvasó lelkében is ugyanazon fájó, a költő fájalmában résztvevő hangulat származik; az 51. dalban megható hangon vesz búcsút, a reménytelenség kínos érzetével zengi:

Ez az utolsó dal te hozzád;
Lemondok egy sohajban.

Az első szakon előmlő bánatos hangulat adja meg a többinek méla színét, fájó hangját s emeli ugyanazon hangulatba a művészi suggestio alapján az olvasót; csak édes emlékek töltik be szívét, az állandósúlt képzetkapcsolás alapján szerelmét a szép tavaszhoz hasonlítja

Te megviselt szív, légy nyugodtan;
Meddő vágnak mi haszna!
Meghervadottan, meghajoltan
Gondolj a szép tavaszra,

s éppen ez édes emlék hatása alatt soha, soha nem tudja feledni szíve első, való ideálját:

Szívem más névre nem nyílik meg
Emmával tér a sírba,

mert, mint „Akit szerettünk“ című egyik legszebb alkotásában oly melegséggel írja, az emlék, melyet való szerelem hagy a szívben, örökké él:

A sors megáldhat, meggyötörhet;
Emelhet hir vagy bukhatunk
A kedves arca sose hágy el;
Őt áldja hülő ajakunk.

DR. KAPOSSY LUCZIÁN.

A fejedelmi Rákócziak leszármazása.

A fejedelmi Rákócziaknak első, okíratilag kimutatható, egyes őséről mindeddig csak azt tudtuk, hogy Zsigmondnak hívták, hogy 1517-ben az abaújmegyei Felső-Vadászt megszerezte és hogy Ferencz nevű fivére volt. Hogy e két fivérnek ki volt az atyja: azt már régen keresték és keressük a nélkül, hogy csak a legkisebb támpontra is akadtunk volna. Jelen sorokban a világhírű családnak a 15-ik század végéig ismert tagokkal való összefüggését akarom bemutatni, úgy hogy most már a Rákócziaknak a 13-ik század kezdetén szereplő első őstől kezdve a fejedelmi ág kihalásáig *szakadatlan genealogiai láncolatot* nyújthatunk.

*

Tudjuk, hogy a Rákócziak már 1252-ben a zemplénmegyei Körtvélyes birtokosai¹ és hogy daczára annak, hogy ősi birtokaikból hébekorba bizonyos részeket másoknak kellett átengedniök, Körtvélyesen félbeszakítás nélkül birtokoltak. Vajjon a mellettük szereplő körtvélyesi birtokostárs-családok szintén a Bogát-Radván nemzetség sarjai-e, nem-e? határozottsággal meg nem állapítható; kétségkívül azonban, hogy köztük és a Rákócziak között számtalanszor ismétlődött sógorsági kapocs jött létre. E családok sorából ismerjük többnyire a kolcs-hosszúmezei *Körtvélyesi*, körtvélyesi *Asgúti* és körtvélyesi *Porkoláb*-okat.

Körtvélyesi Asgúti Mátyás fia Istvánnak hosszadalmas pere volt Rákóczi Péter ellen, kinek 1506-ban bekövetkezett halála után a per édes fivérére, Rákóczi Lajosra szállt. Lajoson kívül azonban még a következő körtvélyesi birtokosok szerepeltek mint alperesek:

¹ V. ö. „A Rákócziak családi történetéhez“ cz. a. az Erdélyi Múzeum 1898. évi I. és II. füzetében megjelent dolgozatommal.

1. Körtvélyesi Porkoláb Ambrus, 2. Körtvélyesi György, 3. Rákóczi Mihály és fia László, 4. Rákóczi Ferencz.

II. Ulászló királynak Budán 1506 december 1-én kelt parancsa alapján a leleszi konvent Kaposi Péter saját keblebeli papot azzal bízta meg, hogy Nenkei Gergely mester királyi emberrel együttesen Asgúti István ügyében járjon el. A két megbízott erre a következő jelentést intézte a konventhez:

1506 december 18-án Körtvélyesi György és Porkoláb Ambrus körtvélyesi birtokában megjelenvén, mindenek előtt a vitás birtokrészek szomszédait hívták össze; nevezetesen pedig Hrabócezi Bertalant, Possai Miklóst, Tussai Miklóst, Semsei Mátyás képviselőjét (bizonyos Péter nevű nemest), Horvát Gergelyt, mint Bánócezi András képviselőjét, Körtvélyesi Pál fiát Györgyöt és Körtvélyesi Antalt. Midőn már most az összes egybehívottak és peres felek együtt voltak és a királyi ember a konventi felhatalmazás felolvasása után a felperes javára mindazon a királyi ítéletben kimondott tételeket foganatosítani akarta, előlépett *néhai András fia Rákóczi Zsigmond, mint a nevezett néhai András leányának, Rákóczi Borbálának képviselője* és előadta, hogy a körtvélyesi ingó és ingatlan birtokra vonatkozó tulajdonjog nem Porkoláb Ambrus úré, hanem *(Zsigmondnak) az ő saját édes nővééré, Borbáláé, nevezett Porkoláb Ambrus feleségé*. Ambrus úr, alig hogy e nyilatkozat elhangzott vala, röviden, de velősen intézte el a dolgot, a mennyiben a bizottságot kivont karddal birtokából kikergette. Ugyanezt tette azon napon Körtvélyesi György is.

Másnap, azaz 1506 december 19-én megjelent a bizottság Rákócezon, hogy ott Rákóczi Péter, Mihály és fia László, továbbá Rákóczi Ferencznek birtokrészeit a felperes számára lefoglalja. Megjelentek a következő szomszédok: Nátafalvai Csontos Simon, Körtvélyesi Antal, Sztárai Lőrincz, Tussai Miklós, Hrabócezi Bertalan, Sztankócezi Deák János. Itt is azonban ismétlődött a tegnapi jelenet. Midőn a királyi ember a lefoglalást akarta foganatosítani, megjelent Rákóczi Mihály úgy saját, mint László nevű fia nevében, *Rákóczi Zsigmond saját és édes fivérének Ferencznek és mindkettőjük rokonának Rákóczi Lajosnak nevében*, továbbá bizonyos Zusko Balázs, a nevezetteknek egyik házitisztje Zsigmond, Ferencz és más alperesek nevében, mire az összes alperesek ellenmondásuk elhangzása után a

bírói kiküldötteket kivont karddal kikergették és eljárásukat meg-
híusították. A konvent erről aztán értesítette a királyt.

A pör további mozzanatairól csak annyit tudunk, hogy Ulászló
1507-ben újabb ítéletet hozott, mely az alperesekre nézve kedve-
zően hangzott.

Az eddig előadottak bizonyítékait a leleszi konvent levéltárá-
ban őrzött két oklevél adja, melyeknek hiteles másolatait br. Appel
Jenő kapitány úr szívésségének köszönöm. Az egyiknek levéltári
jegye: No. 26 Actorum anni 1506. (L. E. folio 672—675), a másiké:
Prot. I. fol. 34. (Relatio novi iudicii Kurthweles). Szószerinti latin
szövegük pedig a következő:

I.

Serenissimo Principi Domino Wladislao Dei gratia Regi Hun-
gariae et Bohemiae etc. Domino ipsorum gratiosissimo. Benedictus
Kornys praepositus et conventus Ecclesiae Sanctae Crucis de Lelesz
orationum suffragia devotarum perpetua cum fidelitate. Vestra nove-
rit Serenitas, quod cum nos summo eum honore receptis literis
Vestrae Serenitatis adjudicatoriis sententionalibus modum et for-
mam ejusdam possessionis reambulationis aestimationis occupationis
ac titulo pignoris statutionis rerumque et bonorum ablationis per
vestrum regium et nostrum homines exequi debendarum in se
experiments Budae feria quinta proxima post festum Beati And-
reae Apostoli proxime praeteritum, in praetactis literis ipsius vestrae
Serenitatis expressarum, pro parte nobilis Stephani filii Mathiae
Asguthy de Kerthwelyes contra nobiles Ludovicum fratrem carna-
lem condam Petri de Rakocz, in quem mortuo ipso condam Petro
fratre suo praesens causa est condescensa et Ambrosium Porkolab
de dicta Kerthwélyes, Georgium de eadem, Michaellem de Rakocz
et Ladislaum filium eiusdem ac Franciseum de eadem confectis et
emanatis, nobisque praeceptoribus loquentibus et directis; quas habita
seriei executione capite sigilli nostri consignantes, exhibentibus resti-
tuimus, juxta earundemque continentias et mandatis ipsius Vestrae
Serenitatis nobis literis in eisdem injunctis, obedientes ut tenemur,
una cum nobili magistro Gregorio de Nenke homine eiusdem Vestrae
Serenitatis, inter alios homines regios nominatim conscriptos nos-
trum hominem videlicet religiosum fratrem Petrum de Kapos pres-
byterum ecclesiae nostrae conventualem ad praemissa fideliter exe-
quenda nostro pro testimonio fidedignum duxissemus destinandum;
qui tandem exinde ad nos reversi, nobis uniformiter retulerunt in
hunc modum: quomodo ipsi sabbatho proximo ante festum Beati
Thomae Apostoli nunc proxime venturum ad faciem praetactae

possessionis Kerthwelyes, in comitatu Zempleniensi praedicto existentis habitae, consequenterque portionum possessionariam annotatorum Ambrosii Porkolab et Georgii de eadem Kerthwelyes, in eadem habitarum, vicinis et commetaneis ejusdem universis inibi legitime convocatis et signanter Bartholomaeo de Hrabocz, Nicolao de Possa, altero Nicolao de Thwssa, nobili Petro familiari egregii Mathiae de Sempse in persona ejusdem Mathiae domini sui, Gregorio Horváth dicto familiari nobilis Andreae de Banocz in eadem possessione Banocz commorantis, in persona ejusdem Andreae domini scilicet sui; item Georgio filio condam Pauli et Anthonio de eadem Kerthwelyes praesentibus accessissent et dum praefatus homo Vestrae Serenitatis dicto nostro testimonio praesente ea omnia et singula, quae in praetactis literis adjudicatoriis ejusdem Vestrae Serenitatis continentur, peragere et exequi facere voluisset: tunc primum ibidem *Sigismundus filius condam Andreae de Rakolez in persona nobilis dominae Barbarae filiae dicti condam Andreae de eadem Rakolez* universis rebus et bonis mobilibus ac juribus possessionariis in dicta possessione Kerthwelyes et alias ubivis habitis et existentibus allegasset, praetacta jura possessionaria atque bona non ipsum Ambrosium Porkolab dominum et *maritum ejusdem dominae*, sed *eandem dominam Barbaram sororem suam carnalem*, omnis juris titulo concernere, tandem mox et in continenti adveniendi illuc praefato Ambrosio Porkolab; idem tam dictis universis rebus et bonis mobilibus quam etiam praescriptis juribus possessionariis in eadem Kerthwelyes et alias ubivis, in quibuscunque comitatibus intra ambitum huius regni Hungariae habitis occupationibus et stationibus eorundem et earundem contradixisset eosdemque vestrum regium et nostrum homines evaginato gladio ac ense nudo ostenso, vi et potentialiter repulisset. Item ibidem et eodem die sabbathi annotatus Georgius de praedicta Kerthwelyes modo simili portionibus suis possessionariis in eadem Kerthwelyes, aliis etiam ubivis et in quibuscunque comitatibus intra ambitum praedicti regni habitis et existentibus caeterisque rebus et bonis eiusdem mobilibus eosdem vestrum et nostrum hominem ab hujusce modi executione ostenso et extracto nudo gladio sua auctoritate potentialiter repulisset. Item die sequenti dominico scilicet proximo ante dictum festum Beati Thomae Apostoli nunc venturum ad faciem possessionis Rakolez vocatae, consequenterque portionum possessionariam annotatorum condam Petri de eadem Rakolez nec non Michaelis de praedicta Rakolez et Ladislai filii ejusdem ac Francisci de eadem Rakolez convictorum in eadem Rakolez in dicto comitatu Zempleniensi existenti habitarum modo simili vicinis et commetaneis ejusdem et praesertim nobilibus Simone Chonthos de Nathafalva, Anthonio de dicta Kerthwelyes, Laurentio de Zthara,

Nicolao de Thwssa, Bartholomaeo de Hrabocz, Johanne de Zthankocz et altero Johanne Literato de dicta Zthankocz universis inibi legitimis convocationibus factis ac eisdem praesentibus accessissent, et dum praefatus homo ipsius Vestrae Serenitatis autelato nostro testimonio semper praesente, praetacta jura possessionaria resque et bona ipsorum convictorum universa occupare easque et eadem praetitulo actori titulo pignoris statuere voluisset: tunc nobilis Michael de praedicta Rakolez suo nec non praefati Ladislai filii, item *Sigismundus de eadem Rakolez similiter suo ac Francisci carnalis et Ludovici de praedicta Rakolez fratris eorumdem*, tum iidem in ipsorum tumque quidam Blasius Zwsko dictus familiaris annotatorum Sigismundi et Francisci et aliorum convictorum nominibus et in personis hujusmodi reambulationibus et statutionibus praetactorum jurium possessionariorum et bonorum in eadem Rakolez et aliis ubivis et in quibusunque comitatibus et possessionibus habitorum et existentium contradixissent. Evulsoque ac extracto numero trinario nudo gladio praefatos Vestrae Serenitatis et nostrum homines ab illinc repulissent sicque hujusmodi judiciariorum deliberationem et commissionem ipsius Vestrae Serenitatis continentiamque literarum vestrarum adjudicatoriarum sententionalium et alia omnia quae eisdem continerentur debita executioni mandari et effectui mancipari et perficere eosdem nusquam et nullo modo permisissent, ob quam quidem potentiariam repulsionem praefatus homo Vestrae Serenitatis dicto nostro seriem itaque hujusmodi repulsionis prout et quemadmodum per praefatos vestrum regium et nostrum homines nobis recitatum extitit, ad tricesimum secundum diem nunc proxime affuturum in eisdem literis adjudicatoriis praefixum eidem Vestrae Serenitati fideliter duximus rescribendi atque remittendi. Datum octavo die diei hujusmodi executionis et repulsionis praenotatarum, anno Domini millesimo quingentesimo sexto.

Serenissimo principi pro nobili Stephano filio Mathiae Asguthy de Kertwelyes contra nobiles Ludovicum fratrem carnalem condam Petri de Rakolez, in quem mortuo ipso condam Petro fratre suo praesens causa est condescensa et Ambrosium Porkolab de dicta Kertwelyes, Georgium de eadem, Michaellem de Rakolez et Ladislaum filium ejusdem ac Franciscum de eadem super quibusdam possessionariis repulsione vestri regii et nostri hominum modo intrascripto facta ad terminum infrascriptum est reportanda relatio ad judicem.

II.

Serenissimo principi Domino Wladislao Dei gratia Regi Hungariae et Bohemiae etc. Domino ipsorum gratiosissimo. Benedictus Kornis praepositus et conventus ecclesiae sanctae Crucis de Lelesz

orationes in Domino devotas perpetua cum fidelitate. Vestra noverit Serenitas, quod nos summo cum honore receptis literis Vestrae Serenitatis evocatoriis et insinuatoriis Budae in festo beati Anthonii confessoris proxime praeterito pro parte nobilium Lodoviei fratris carnalis condam Petri de Rakocz, Ambrosii Porkolab de Kertwelyes, Georgii de eadem Kertwelyes, Michaelis de dicta Rakocz ac Ladislai filii eiusdem et Francisci de eadem Rakocz gratiose et contra nobilem Stephanum filium Mathei Asgwythy de dicta Kertwelyes evocatione et insinuatione super quodam novo iudicio causae literis in eisdem denotatis confectis et emanatis, nobisque loquentibus et datis; quas habita seriei executione capite sigilli nostri consignantes exhibentibus restituumus. Juxta quidem continentias earundem mandatis ipsius Vestrae Serenitatis nobis literis in eisdem injunctis obedienter, ut tenemur, unacum Andrea de Hrabolez homine Vestrae Serenitatis literis in eisdem inter alios homines regios nominatim conscriptos unum ex nobis videlicet religiosum Petrum de Lelez presbiterum ecclesiae nostrae conventualem ad praemissas evocationem et insinuationem exequendas nostro pro testimonio fidedignum duximus destinandum. Qui tandem exinde ad nos reversi nobis uniformiter retulerunt eo modo, quod idem homo Vestrae Serenitatis ipso nostro testimonio praesente, feria secunda proxima post Dominicam Lactare proxime praeteritam praefatum Stephanum filium Mathei Asgwythy de jam dicta Kertwelyes in domo habitationis suae in eadem Kerthwelyes habita literas ipsius Vestrae Serenitatis adjudicatorias sententiales contra praenominatos exponentes reportatas in eisdemque literis Vestrae Serenitatis denotatas simul cum cunctis earundem processibus exinde qualitercunque secutis exhibiturum contra annotatos Lodovicum, Ambrosium, Georgium, Michaellem, Ladislaum et Franciscum exponentes, causa in praemissa novum iudicium recepturum, ad tricesimum secundum diem diei evocationis huiusmodi ex hinc factae computando, Vestrae Serenitatis ubicunque tunc Deo duce constitueretur, evocasset in praesentiam, litis pendentia, si qua foret inter ipsos, non obstante insinuassetque ibidem eidem ut sive ipse termino in praedicto coram Vestra Serenitate compareat, praescriptasque literas Vestrae Serenitatis adjudicatorias sententiales simul cum praescriptis suis processibus exhibeat, sive non, ipsa Vestra Serenitas ad partis comparentis instantiam id faciet in promissis, quod juri videbitur expediri. Datum octavo die diei evocationis et insinuationis praenotatae. Anno domini millesimo quingentesimo septimo.

*

Az eddigiekből és a még alább következőkből kitűnik, hogy a Rákócziak nemzedékrendjének egy része következőleg alakúl:

Benedek 1409—1413.

(elődeit lásd az „Erdélyi Múzeum“ 1898 évi folyamának első füzetében.)

László 1436—1450			István				
Benedek, Mihály, Gábor 1506. 1509.			Pál 1468—1498	Gáspár 1468—1476	András 1468—1476 † 1506 előtt	Menyhért 1472—1476	
László 1506—1509.	György 1509.	István 1509.	Péter † 1506.	Lajos 1506—1507.	I. Zsigmond 1506. <i>a fejedelmi ág egyenes őse.</i>	Ferencz 1506.	Borbála* 1506. férje Porkoláb Ambrus 1506.
Mátyás 1509, János 1521, György stb.							

Ez a felfedezés nemesak hogy Zsigmond és Ferencz testvéreknek eddig ismeretlen atyját állapítja meg, de egyúttal arra is szolgál, hogy egy a Rákócziak családfájába egy pár év óta belesúszott genealogiai tévedést helyreigazítson.

A „Turul“ 1884 évi folyamában olvastuk, hogy egy a vörösvári levéltárban őrzött okmány szerint I. Zsigmond és Ferencznek 1525-ben még Lajos, György és Márton nevű fivérei is voltak, kikről azt tartják, hogy Felső-Vadász vételében vagy nem voltak részesek vagy pedig akkortájt oly zsengekorúak, hogy neveiket a vételszerződésbe be nem vették. Miután ez utóbbi feltételezés elég valószínűséggel és jogosúltsággal bírt, ennek következtében Lajos, György és Márton 1884 óta a Rákócziak összefüggő nemzedékrendi tábláján, mint I. Zsigmond és Ferencz fivérei szerepelnek. A fennebbi felfedezés halomra dönti ezt.

Tudjuk most, hogy I. Zsigmond már 1506-ban egy bírói bizottságot fegyveres kézzel a tárgyalási teremből kikergetett és hogy Borbála nevű nővére akkor már férjes nő volt; ebből pedig következik, hogy Rákóczi András e két gyermekének 1506-ban már érett korúnak kellett lennie. Miután azonban András akkor már nem élt, alig hihetjük, hogy még 1517-ben (midőn Zsigmond és Ferencz a vadászati birtokot vette) három zsenge korú gyermeke lett volna. Tudjuk azon kívül, hogy Zsigmond 1506-ban nem csak saját, hanem Ferencz nevű fivérének nevében is cselekedett. Ha még más három fivére lett volna, biztosra vehetjük, hogy még azon esetben is, ha zsenge korúak lettek volna, rájuk hivatkozott volna. Mindezekből majdnem apodiktikus bizonyossággal az tűnik ki, hogy

* E Borbálát Csoma József „Abaújvármegye nemes családjai“ cz. műve (470 old.) is ismeri. Nála it Porkoláb Ambrusnak a neje.

Rákóczi András csakis Zsigmond és Ferencz nevű fiukat hagyott hátra maga után és hogy a vörösvári okmányok „fratres“ kifejezése tágabb értelemben „rokonok“-nak veendő, mert hogy az eddig nem elég ismeretes mellékvonalokban 1525-ben egy Lajos, György és Márton létezhetett, korántsem tagadhatjuk. Ez állításnak egyik további bizonyítékát abban is találjuk, hogy I. Zsigmond egy a leleszi konventben őrzött okirat szerint¹ 1509-ben Rákóczi Mihálylyal és fiaival: László, György és Istvánnal két, a zemplénmegyei Morva nevű ősi birtokuknál fekvő malmot felosztott, mely alkalommal egyúttal fiának, Mátyásnak és *fivérének*, *Ferencznek* nevében működik. Itt sem említi a fennebbi állítólagos három más fivérét.

¹ V. ö. Csoma, Abaújvármegye nemes családai 471 old.

DR. WERTNER MÓR.

Székely-Udvarhely történetéhez.

— Szigethy Gyula Mihály följegyzései. —

Az Erdélyi Múzeum m. é. szept.—decz. fűzetében kiadtam volt Szeles János Udvarhely történetét a Szajdel János folytatásával.

Ezt az érdekes történeti forrás-munkát azonban nemesak az udvarhelyi főbírák folytatták és vezették le a legújabb korig, hanem folytatta és más szempontok szerint kiegészítette egy a századunk elején Udvarhelyt nagymérvű tudományos munkásságot kifejtett professzor: *Szigethy Gyula Mihály* is.

Az ő folytatását közlöm most kiegészítésül saját eredeti kéziratából, az udvarhelyi ev. ref. collegium könyvtárából.

Szigethy Gy. Mihály 1797-ben lett udvarhelyi tanár s tanított 1823-ig. Akkor „fél professori fizetés mellett nyugalomra kéredzván“ — azért, hogy mint önéletrajzában mondja (ld. Felső-Magyarorsz. Minerva 1748. évf.) — „apró munkáeszkáimmal, melyek készen állva igen sok rendbéliek, akarnék a ns. két Magyar Hazának szolgálni“. Szolgált is, mígnem 1837. márcz. 3-án elragadta a halál.

Műveit felsorolja *Gönczi Lajos* ig. tanár „A székelyudvarhelyi ev. ref. collegium Értesítőjében az 1894—95. isk. évről“ (45. l.) Kézíráti műveiből sok apró kötet van meg az udvarhelyi ref. collegium könyvtárában. Ezen kötetek egyikében megvan Szeles János Udvarhely történetének másolata is, épen azzal a kézírással, a melytől az a külön példány származik, melyből azt szintén az udvarhelyi collegium könyvtárából kiadtam volt. Ezt a kézírást 1795-től fogva a Szigethy Gy. Mihályé váltja fel és pótolja.

Ez a folytatás és pótlás egészen elüt a Szajdel János már kiadott folytatásától, mert míg emez a városi dolgokra, eseményekre fekteti a fősúlyt és mintegy a városháza ablakából nézi a világ folyását, addig Szigethy Gy. Mihály a collegium ablakából a tudós szemüvegén át nézve a világot, egyéb dolgokra fekteti a fősúlyt: tanügygyel, tanárokkal, tanuló ifjúsággal s e mellet köztörténelem-

mel is élénken foglalkozik. Nem lesz érdektelen azért, sőt a teljesség m. e. megköveteli, kiadni az ő följegyzéseit is.

A kerekdedség és a kapcsolat világos feltűntetése okáért ott kezdjük el, a hol Szeles János 1777-ig rendszeresen megírt s az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaságnak felküldött munkáját, miután azt pótlás végett visszakapta, még 1795-ig pótolta. Itt kell kezdenem azért is, mert a már kiadott részben 1777 után más valaki pótolja a Szeles munkáját, míg itt ő maga (Szeles) pótolja 1795-ig s onnan kezdődik a Szigethy Gy. Mihály folytatása, tehát ez a Szeles János saját munkáját is teljesebben fentartotta, mint a Szájdél János által folytatott kézirat.

A megelőző részek ebben is ugyanazok, mint amabban.

N. B. Az első munkája ezen historiának az előbb tett 1777-ik esztendővel végződött volt, s aképpen ment is volt fel a méltóságos Magyar Társaság¹ eleiben, hanem a dolgot becsülni tudó sok jóakaróimnak javaslására, kiváltképpen pedig az említett társaságunk kedvéért, a ki a munkát újabb leírás és szaporítás végett méltóztatott még 1794-ik esztendőben, júniusnak 29-ik napján visszaküldeni (a mely bizonyos okból megakadályoztatván, 1795-ik esztendőben júniusnak 10-dik napján jött kezemhez)² és így mind az régiebb, mind az újabb történetekkel megszorítván, az újakra nézve az 1777-dik esztendő után lett dolgoknak is belé kellett iktatni,³ nevezetesen az határnak *Bethlenfalva* felé terjedésének s a két templom építésének, azért emlékeztetem az érdemes olvasót, hogy ez iránt tartsa elméjét az ezen mostan folyó 1795-dik esztendőre, a melyben ezen munkámat holmi közben történt kevés dolgoknak hozzáadásával egészen befejezni szándékoztam.

Mivel pedig a sokszor feljeddett 1777-ik esztendő után semmi ollyas személyes különös jeles története ezen városnak nem volt, mely a Chronológiát tovább folytatni megérdemlené, azzal az papirosat foglalni, s érdemes olvasót terhelni nem akarom, hanem méltó mégis feljegyezni, hogy 1773-ik esztendőben Kisasszony havának 3-ik napján az *lovétei* és *almási* határokról a *Szarhakő* felől egy igen nagy sereg sáska a felső határra, a mely tavaszgabonával volt bévetve, megszállott délután három óra tájban, de az néptől fel-

¹ T. i. az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság.

² A már közlött részben a folytatató beszél, így: „ment a kezéhez“ stb.

³ Itt a már a közlött folytatásban így következik: „a melyeket magam bele is iktatom és így e szerint menvén kezdem: 1778.“ stb. (mint alább!)

kergettetvén, öt óra tájban elindult és két részre szakadván, egyik rész a *miklósfalvi* és *bögözi* tavasz határokban, a más a *tordátfalvi*-ban halt másnapra viradólág. Ismét

1793-ik esztendőben a fellebb leírt sz. *Miklós* tiszteletére újra építtetett templom pünkösöd havának 27-ik napján sz. kenettel a püspök ő excellentíája által felszenteltetett.

Ugyanazon hónapnak 31-ik napján szörnyen megáradott volt a város között lefolyó *Varga-patak* nevű, hogy az felső piac és Dóczy-dombja között volt feldagadása annyira ment, hogy a reformátusok temploma és a székház között folyt nagyon le az alsó piacra a Barátok-szorosa felé, sok házakot, istállókat s egyéb épületeket takarított el; nevezetesen volt a catholicus püspök úr ő exellentíájának és az marosvásárhelyi plebános úrnak kára, a kinek hámos lovait az istállóval együtt, a melyben bé voltak kötötte, elseprette s megfúlasztotta. De ennél keservesebb volt a sok emberbéli kár; tizennégyet ide s másunnan valókat elborított s megfúlasztott. Keserves volt egy szép magaviseletű s jó erkölcsű *Régina* nevű leánynak veszedelme, a ki egy öreg asszonynyal a ház padlására felszorúlván, azon fedéllel együtt az néző és szánakodó népnek siralma között vitetett az halálra; s még azon a napon *Magyarósnál* megtaláltatván holt teste, másnap ide hozatott s harmadnapján temettetett el. Egy atya két fiával, egy asszony egy leány onokájával vitettek el házastól edgyütt.

Ezen szernyű romlásnak és emberbéli veszedelmeknek kára annyira nőtt a külső országokon (még a franczia ellen való táborban is), hogy az bécsi ujságíró bátorkodott nyolezvanra tenni a megholtaknak számát, jóllehet többre nem ment volt, mint fennebb meg vagyon jegyezve, az ezen romlással okoztatott kárt a nemes széktől kirendeltetett commisariusok csak könnyű felvétellel ötezer-hatszáz német forintra találták.

Sok különös jeles tudományainak és ifjúságától fogva nemcsak ezen széknek, hanem az országban sok más helységeken is tett szolgálatjainak érdeméért méltóztatván felséges urunk *dályai* méltóságos *Kandó Mihály* urat az *udvarhelyszéki* főkirályi bírói hivatalban kegyelmesen megerősíteni. 1795-ik esztendőben Mindszent-havának 12-ik napján itten *Udvarhelyen* az egész népnek nagy meglegedésével és öröme között azon hivatalba bé is iktattatott,¹ ki is az equestis ordóból lévén más hozzá hasonlóknak felette fel emelve, nagy politikával is csak alig tudta hivatalát vinni 1799-ig. Halála előtt tovább esztendőnél tartott példás betegeskedése után bévégzette mind hivatalát, mind életét a század végével.

1797-ben a *Varga-patak* megnövé, házakat, barmokat, embe-
reket elhajtott.

¹ Ettől kezdve a Szigethy Gy. Mihály sajátkezű írása és feljegyzése következik.

1798-ban *B. Henter Antal* úr főadminisztratornak resolváltatott a székekben; főtisztnek emeltetett pedig 1802-ben, esvén az inauguratio a ref. piaczi templomban.

1803-ban a *Varga-patak* még nagyobb áradással nagyobb kárt tett.

1804-ben plébános *Török Ferencz* megholt; helyében a brassai plébános *Vizi Ferencz* hozatott.

1806-ban a *Varga-patakra* kőhíd építtetett, ismét *Udvarhelytől* fogva *Csíkig* ország útja csináltatott; úgy a nemesség insurgált.

1805-ben példás esztendei esőzés miatt az utak megromlottak, a gabona éretlen, fű kaszálatlan maradt, sokat az árvíz elhordott; törökbúza, harieska télen által takaratlan maradt, tavasszal takarították bé. A föld míveletlen, vetetlen maradt, drágaság lett; 3 forintra ment vékája a törökbúzának szinte; a szegénység majd éhel holt; a pénz megszőkült, már a 8, 4, 2 garasos ezüst elholt volt, beszédetett, de a peták is, mely belőlek lett, újra elfogyott, beszédetett, csupán papiros pénzre s hat, 3, másfél, egy kros rézre szorúlt az ország, az a hat kros réz is, mely sustáknak mondatik, ritkúl, fogy, lásival (t. i. agióval) jár.

1806. A régi krok, polturák beszédettek, a drágaság nőttön nőtt.

1807—1808. A mészárosok privilegiumot nyertek, a szötsöknek a bárányhús árulás megtiltatott, a mészárosoknak parancsoltatott az, hogy mindennap húst vágjanak, ne csak kedden s szombaton.

1809. A városi nemesség insurgált, exercirozott.

Már 1800-ban a *Sz. Imre-utczában* megengedetett nagy nehezen, hogy református házat vehessen magának. Épen a *Kassai* familiának volt benne jószága. Ugyan megesett legelsőbben, hogy a mészárosok közzé a czéhba református vétetődjön bé.

1804-ben a szöcsök, vargák, fazakasok, esizmadiák és mészárosok színje a piac közepén felépült. Azon esztendőben plébános és vicarius *Török Ferencz* úr megholt és helyébe plébánusnak *Brasósból M. Vizi Ferencz* hozatott.

B. Daniél István után főtisztté lett *Sándor László* úr, ennek helyébe gr. *Bethlen János*, ennek helyébe m. *Kandó Mihály*, ennek helyébe b. *Henter Antal*. Adm. *Ugron János*. Gr. *Bethlen János* alatt doctor volt *Herter*, azután *Tartler*, azután *Horváth Mátyás*, azután *Gergelyfi*, azután *Weisz* egyedül maradt. 1812-ben *Weisz* mellé adjungaltatott *Dullo* chyrurgus s azután *Tsoma*.

1801-ben patikarius *Tollasi* helyébe jött *Maurer Sámuel*.

1812-ben *Virágvasárnapja* előtt való szerdán éjjel 12 ház leégett a *Barátok-szorosában*.

1817-ben *zetelaki Sombori József* Vizi plébános mellé adjunctusnak adatott, ennek halála után esperestté s plébánussá lett. Ismét a *Botos-uteza* végig kövel kirakatott.

1818-ban a *Bethlen-utca* is kirakatott.

1819-ben a *Bethlen-utca* végétől a *Botos-utca* végéig lévő köz a ref. templom mellett kirakatott.

1822-ben plebánus *Sombori* helyébe, lett plebánussá *Fancsali Dániel*.

1828-ban a piacon kezdett épülni a régi fa tanácsház helyébe két emeletű kő tanácsház főbíró *Keszler Dániel* alatt. 1829-ben elvégződött.

1830-ban *Fancsali Dániel* ad quietem dispensáltatván, plebánussá lett *Kedves István*. Főbírák 1780-tól fogva Szakács Sándor, Szász András, Simon András, Kálai József. 1797-től fogva főbírók voltak egymás után Kovács Imre, Barkóczy, Daróczy József, 1803-tól fogva két-két esztendeig cserélgetve Szaidel János és Keszler Dániel mostanig, azaz 1830-ig.

1829-ben november kezdetével esett hó végig maradt 1830-ban márcz. végéig, az őszi vetés, búza, ros elveszett, tavasszal árpával vetették be a földeket, a rosnak ára felment vékájában másfél r. forintra, a tiszta búza 3 m. forintra, sőt 3 rh. forintra és a török-búza is másfél rh. forintra, a húsnak fontja 8 kr. a szalonnának 30 és 36 kr.; a szkumpia megdrágulván, a bőrök megdrágultak, 10 bőr 60 rh. fr., egy kordován eszima 6, 7 rh. fr. Végre a száraz, meleg idő hosszas lett, a gyümölcs lehullott, a szőlőfák vakon maradtak, sok oltványok kiszáradtak.

1789-től fogva *tizedesek* voltak: Boros József, Nemes Kristóf, Kállai Dániel, Késmárki Sándor, e kettő néhány izben, Bálint Ferencz, Bodroki János, Nemes Kristóf, Fülei Ferencz 1814 és 1815. Nemes Kristóf, Fodor Jakab 1815, Agótha Antal — ezek ismét ketten egymásután — Bodroki János, Fodor Jakab ismét, 1823 Agótha Antal, Fodor Jakab, Kántor Mihály, most ismét 1829 és 1830-ban Fodor Jakab. 1831-ben Agótha Antal.

A *Botos-utczában* kétemeletű házak épültek, Kálai Józsefé 1798-ban, Fodor Jakabé 1806-ban, Solymosi Andrásé 1815-ben, a Bíró Andrásé 1817, a Szaidel Jánosé 1820-ban, a Kovács Mosesé 1825-ben, most épül Biró József, Pópa Mesteré 1830 és 1831-ben. A piaczsörba Solymosi Jánosé 1798-ban, a Solymosi Józsefé 1815-ben. A *Bethlen-utczában* a Kassai Jánosé 1820-ban. A Szt.-Imrében a Szóts Antalé 1798-ban. A Kannásé 1812-ben. NB. Elmondhatom én is: Udvarhelyinum ligneum inveni, lacertitium relinquo.

Székel-Udvarhelyi ref. eklésia t. papjai renddel.

1. Talgoezy (így!) János circiter 1600-ban.
2. Csukai György 1626. Püspökké lett.
3. Veresmarti Gáspár. Püspökké lett.
4. Csernátfalusi János. Esperest.

5. K. Géresi János. Esperest.
6. Igaz Kálmán. Kolozsvári esperest.
7. Szentgyörgyi Dávid. Esperest.
8. Eszéki István. Esperest.
9. Veszprémi István. Püspökké lett.
10. Rozgoni János.
11. Miskolezi Gáspár. Esperest.
12. Nánási Mihály. Esperest.
13. Szónyi István.
14. Szokolyai István 1706-ban. Esperest.
15. Jenei Sámuel 1719-ben. Esperest.
16. K. Vásárhelyi Péter.
17. Zágoni Gábor notarius. Esperest.
18. K. Vásárhelyi Péter 1742-ben. Esperest.
19. András Csejdi Miklós 1746. Notárius.
20. Ar dai Sámuel 1784. Notárius. Esperest. Ez alatt lett a legelső káplán: Bodor Pál, ki Hídvégbe vitetett. A 2-dik Antal Mihály, ki Koronkába hívatott. A 3-dik Kis Ferencz, ki Etfalvára ment, 4-dik Biró Márton, ki Kőrispatakra szállott. 5-dik Kátó József, ki Siklódra ment. 6-dik Nagy Ferencz, ki két esztendeig mint nagy pap úgy szolgált, ment Hídvégre.
22. Bodor Pál notárius. Ez alatt káplánok 1814-ben Mátyás József, ki ment Mohába. 2-dik Kállai István, ki ment Szent-Erzsébetre. 3-dik Vékás József, ki ment Uzonba. 4-dik Solymosi Lajos.

A sz.-udvarhelyi ref. kollégyomnak tanítói, professorai

Legelsőben itt csak iskola volt s annak tanítója scholae rectornak hívatott, az ilyenek idejében az iskola kevés faépületekből állott, melyekben elébb tanulógyermeknek tanítottak, idővel deákok is lettek belőlök s praceptorokká is tétettek. Ezentúl gymnasiummá lett.

Professor név alatt legelső volt Letenyei Pál, ki alatt épült a legelső kőépület, mely most auditorium. Ez esett 1670 tájatt. 2-dik professor Rozgoni János 1680-ban. 3-dik professor Szathmári Pap Sámuel 1685-ben. 4-dik professor Tolnai István 1689-ben. 5-dik professor Tölke István 1695-ben. 6-dik professor Szokolyai István 1711-ben. 7-dik professor Gyula Szigethi György 1712-ben. 8-dik professor Körmöndi György 1720-ban. 9-dik professor Dési Sigmund 1723-ban. 10-dik professor Szombathi Sámuel 1729-ben. 11-dik professor Borosnyai L. János 1735-ben. Ez új auditoriumat építtetett, az elébbi csak az allya volt a mostaninak, más kőkamarákat is építtetett.

12-dik professor Kőrösi József 1744-ben.

13-dik professor Kováts József 1763-ban.

Ezután Benkő Sámuel conrectorrrá tétetett, hogy az ifjúság tanító nélkül ne maradjon.

14-dik professor Kiss Gergely 1767-ben. Ez építtette a kollegyom három oldalát fel három emeletre 1773-ban. Ez építtette a ref. templomot és tornyot. Eddig egy professor egyedül tanított minden tudományokat, ez második professort vett maga mellé, ki Csernátoni Sámuel volt 1780-ban. Ezután kettő lesz egyszersmind.

15-dik és 16-dik *Benkő József*, Bodola Sámuel.

16-dik és 17-dik Bodola Sámuel, Zilahi János.

17-dik és 18-dik Zilahi János és *én Szigethi Gyula Mihály* 1797-ben.

18-dik és 19-dik Szigethi Gy. Mihály, Benkő Zsigmond 1803-ban. Ettől fogva egyszersmind három professorok lettek tanítókül.

1804-ben Karátson Sámuel prof. lett, kinek abból, a mit eddig két professor tanított, kiszakíttatott a historia, geographia, német, deák nyelv tanítása és physica.

1812-ben lett professorrá Bodola Sámuel velem és prof. Karácssonnal egybe.

Én lemondottam hivatalomról 1823-ban, helyembe jött Csorja Ferencz 1824-ben és így Karátson Sámuel, Bodola Sámuel, Csorja Ferencz hárman együtt viselték a professorságot.

1830-ban negyedik professornak a törvények tanítására ki-neveztetett Sylvester Dénes.

1830-ban a n. Kis Gergely fia Kis József testált a kollegyomnak 80 ezer rh. fr. s a thékáját.

1831-ben Kedves István esperest helyébe jött Jánosi Elek esperestnek.

Ismét a Sz.-Mikós utczába gazdag özvegy Táján Anis a szegeleten szép kőházat építtetett elől, a hátulsó kőházak az előtt 15 esztendőkkel épültek.

Ismét júl. hónapban a hazában a cholera pestis kiütvén, mely északról szívárgott a muszkáktól délre s egész Európát megrettentette; a vásárokat megszüntette, az helyek kommunikációjokat megtiltotta; sok ezeret Magyarországon megölt; Erdélyben is Hunyad-, Fejérvármegyében, Erdővidéken, az Olt-mellyéki szászok közt pusztított; az oskolák bészárattak, a törvények folytatása megszűnt; a drágaság újra beállott, pedig mindennek szép termése volt.

1831-ben Köteles Sámuel enyedi philosophiae professor helyébe, ennek kiholta után a mlts. főconsistorium általtette udvarhelyi professorságából Csorja Ferenczet, ez a második professor, kit Udvarhely adott Enyednek. Csorja Ferencz helyébe választatott Magyarosi József, ki maroszéki születésű, tanult Marosvásárhelyt, onnan ment a marburgi akadémiaiba tanulása folytatására, honnan visszajövet pedagogussá lett gróf Bethlen Sándor úr fia mellett, kit hogy

az abszolválásig tanított, pappá lett Nagy-Bunon. Ezen papságából választaték Udvarhelyre phil. professornak.

1831-ben városi főbíró lett ismét Keszler Dániel.

1831-ben a ref. kollegyom belső udvarán épült a napnyugoti oldalon négy classis, elementaria, conjunctica, grammatica, syntactica s azon szobák, melyek classisok voltak, deákok kamaráivá lettek.

1832-ben kezdette építeni gr. Mikó Miklós a Botos-utca napkeleti szegletén a Piacz-utczában levő nagy palotáját.

Az udvarhelyi kollegyomban legelső negyedik professor juris professor Sylvester Dénes, Háromszéken Romolán született. Udvarhelyt kezdette, folytatta, végezte tanulását, az honnan cancelláriára ment, onnan választatott a professoratustól, curátorátustól, megerősítettett a főconsistoriumtól juris professornak, de elébb a kollegyom költségén két esztendeig Pesten tanulta a törvényt, Bécsbe is mulatott s hazajöttével hivatalába béállott.

A sz.-udvarhelyi kollégyom főcuratori 1820-tól fogva gróf Bethlen Sándor, gr. Kemény Miklós, v. curatori m. Ugron János, m. Kilyéni Székely Sámuel; perceptora Csia József. Azután a gr. Kemény s Székely Sámuel halálok után főcurátorok gróf Bethlen Sándor, gr. Iktári Bethlen Domokos, m. Ugron János administratori hivatalával lévén főcurátorrá, v. curátorok m. Sebessi István, t. Lukátsffi János a László fia.

1832-ben sept. 1. napján elébb Sylvester Dénes, azután Magyarósi József békőszöntettek a piaci ref. templomba nagy solemnitással, gr. Bethlen Domokos iktatta be a 2-dik főcurator.

1832-ben Csia József kollegyom perceptora elbetegesedvén s meg is károsodván, annak helyébe perceptornak tétetett Huszár József, cancellárián tanult ifjú.

1827-ben A frantz nyavalya a városban s Küküllő mellett Udvarhelyen fellyül két felől a pápista falukban elhatalmazván; egy frantzoss asszony gyermekéről vett oltani való himlő materiából; egy frantzoss rendeltetett be orvosolni, ki egész esztendőig orvosolt s szerencsén; a beoltó chyrurgosok pedig, Weisz és Vas hivatalakból letétettek, többé fizetésre nem lépnek.

1831-ben a cholera epemirigy kiütvén a hazában, ide doktor Péterffi rendeltetett, ki is szerencsés kúrákat tett, egész esztendő alatt. Még 1830-ban meghalván ingenieur unitárius Ugrai László, helyébe azon esztendőben tétetett Fekete István ingenieur.

Doktor Péterffi 1832-ben okt. hónapban udvarhelyszéki rendes physicusnak béállott s hamar itt hagyván, 1833-ban újra visszajött.

A barátok jószágán alól a Küküllőhez közel épített Szakáts Sámuel egy két emeletű szék házat 1831-ben.

Administrátor Ugron János meghalt 1832-ben nov. 27-én vira-

dólag, a' mint ez előtt kilencz esztendőkkel főtiszt. Henter Antal holttestét nagy ezeremóniával elkísérték volt Csík-Szent-Imrébe, úgy az Ugron Jánosét is nagy pompával kísérték Bögözbe 31. Nov.

Dec. 6-án 1832-ben Zoltáni Czirjék Kristóf úr fia, deák létére, confusióba jövéen, bieskával hasát felhasította, maga bélit kihúzta, elszakasztotta, s e szerént ölte meg magát.

Dec. 9-én a' barátok kertiben özvegy idős Kassai Mártonné fagyva találtatott.

Dec. első hetiben Ugron János felett Bodor Pál praedikállott t. Bodola Sámuel orált, ketten az eklézsiának és kollégiumnak nyertek 70 singnyi fekete bársonyt koporsó takarónak, melyből egy takaró lett az eklézsiáé, más a' kollegiumé; az eklézsiáé pótlódott egy kis gyermeki koporsó takaróval.

Plébánus Török Ferencz Udvarhely városában holt meg, itt holt meg plébánus Vízi is, itt plébánus Sombori is, plébánus Fancsali Dániel hívataljáról lemondott, jószágába ment; plébánus Kedves Kolozsvárra vitetett plébánusnak. Plébánus Jánosi Udvarhelyt meghala 1833-ban január 18-án. Plébánus Jánosi helyébe oláhfalvi plébánusságából Rajmund János lett udvarhelyi plébánussá s esperestté, 1833-ban április kezdetiben.

1833-ban ápr. hónapban t. theologiae professor Bodola Sámuel Udvarhelyről M.-Vásárhelyre áttétegetett professornak; e szerént M.-Vásárhely adott Udvarhelynek professorokat; Kováts Józsefet, Kis Gergelyt, *engemet Szigethi Mihályt*, Benkő Sigmondot, Magyarosi Józsefet; Udvarhely is adta Vásárhelynek: Borosnyai L. Jánost, Tsernátoni Sámuel, Bodola Sámuel.

Az udvarhelyi ref. szüléknek jóra menendő fiai becile korukban ifjantan haltak el: Keszler Dániel fia, prókátor Hajdú fia, Tsiszér József két fiai, Szoboszlai fia, Zöldági fia, Solymosi András fia, Bodroki Dániel fia, Bíró András fia, Kovács Sámuel fia.

1833-ban ismét a' Sópiaczon, hol ezelőtt 21. esztendőkkel a Bonyhai háza József napra viradólag meggyúlván 12 házak égtek el; most ismét a Bonyhai háza elégett márczius végén.

1833-ban m. Matskási Lajos udvarhelyszéki főadminisztrátornak Keresztúrról nagy pompával Udvarhelyre kísértetett aug. 1. nap.

1833-ban főbíróvá a városban Simon János tététeget, tizedessé Agotha Antal után Fodor Jakab ismét, ez elholt, lett Kassai János.

A plébánia bádogos tornya július utolsó hetin kezdve augusztuson keresztül újra fedetett. Folytattatott a fedés szeptemberben, októberben és novemberben.

Aug. 25-én a tellyes consistorium gyűlésben megválasztatott Bodola Sámuel theologiai professor helyében Ertsei János theologiae professornak Udvarhelyre, ki marosszéki születés, oskolamester fia, Vásárhelyt tanúlt; m. Zejk Dániel úr fia mellett paedagogus aka-

demiára ment, -- béköszönt november 2-dikán az auditoriumban, gr. Teleki Domokos 3-dik főcurátor beiktatása helyett mélt. Sebessi István v. curátor iktatván bé.

1833-ban szept. hónapban udvarhelyi deák Török János mindenik collégiumban censurázott, még pedig e magyar világban deák nyelven, eminenter, megyen akadémiaira. Indult Bécsbe január hónapban 1834-ben, ment Berlinbe is.

1834. máj. 6-dikán m. Matskási Lajos úr m. consiliárius Cserei Miklós úr által a ref. templomban nagy pompával főkirálybírói hivatalába beiktattott, beeskettetett, s a székelység is az ő hűségére megesküdött.

Máj. 25-én t. Solymosi Lajos káplán kibúcsúzott Bodokra Háromszékre vitetett papnak.

Júl. kezdetiben kápfalvi Lukácsffi Lajos nemes ifjú a kollégiumból választatván káplánnak, béköszönt.

Júl. kezdetiben a tavaly félbemaradt plébánia bádogos tornya befedését újra elkezdték.

1834-ben szept. végén megválasztott és beeskettetett Szaidel János udvarhelyi főbírónak, most ötödik versen, a szokás szerint két esztendőre, Keszler Dániel helyébe, ki már hat versen viselte a főbírósgot, ez református, a' chatolicus.

1834-ben' diaeta engedtetvén máj. 26-dikára, Udvarhelyszék részéről deputatusok lettek b. Veselényi Miklós, Szombatfalvi József. Udvarhely részéről Szaidel János, Demeter Sándor.

Okt. 15-ikén a plébánia tornyának megfedése bevégeződött. Novemberben, decemberben a' veres-himlő, a városban, ref. kollégyomban s a székben is erősen uralkodott, holtanak is benne, tanulók is.

Novemberben Opra nevű oláh születésű ifjú fisikus állott be a' szék fisikusának.

1834. végével végezte be Simon János a' Botos-uteza végén a kapun kívül az ország útja mellett egy szép jó commoditású fogadóját, s ez az első fogadó Udvarhelyt. Ez a Simon János régtől fogva kapitánya a *Jézus katonáinak*, kik a múlt század közepe felé állottak fel Udvarhelyt, a' kereszttyénségben soholt másutt nincsenek, templomi ezerimónákra zászlóval, dobbal, puskáson előállanak, kivált Úrnapokon lövöldöznek, úgy Husvét első napján, még a határt is énekelve, lövöldözve megkerülik. — Ez a Simon János az adminisztrátora az előtt húsz esztendővel itt Udvarhelyt felállott császári Lottériának.

A diaetát a császár félbe szakasztatta februárius elein. Február elein a kollégyomban a Cassino, azaz ujságolvasásra való társaság felállott. 1835-ben a deákságnak megengedte a felsőség a' magyarka rövid dolmányforma köntös viselését a reverenda helyett.

1835-ben ápr. 25-én Opra doctor Udvarhelyt meghala.

1835-ben Estei Ferdinánd herczeg a császártól első Ferencztől

a diaetára személyesnek rendeltetett, azután gubernii praesesnek, gubernatornak tétetett; Erdélyt megjárta, máj. 25-dikén Csíkból Udvarhelyre jött sok tisztökkel, a város két utcájára keresztül, a Bethlen-utca végétől a Botos-utca végéig zöld fenyő, hárs, nyárfa ágakkal bésozoztatott, két renndel, a kezdetin győzedelmi kapu, a végin is, a közepin is éppen a szék háza előtt, mely estve illumináltatott; ilyen zöld ágak voltak Udvarhelyszék falui, Keresztúr is, honnan Vásárhelyre utazott. Ferdinánd herczeg emlékére készíttetem ezen pár distihont:

Fundimus aetherias concordi pectore ad arces,
Pro Ferdinando vota praecesque duce
Principis ut nostri servitur jure potestas,
Regnet et inter nos pacis amica quies.

1835-ben patikárius Maurer Sámuel lemondott a patikárius-ságról, jun. 16-án elhagyta Udvarhelyt, hazájába költözött, eladta patikáját egy segesvári ifju százsz patikáriusnak 15 ezer forintokon. A Szadler József fia Károly bankócsinálással tett bevádolásáért s annak két esztendeig tartott ártatlan, de terhes szenvedéseért, kizoztatásáért, most pereltetik. Ez a Károly nála patikárius inas volt, azután katonává lett s katonaságában szenvedte azokat. Az új patikárius már harmadik patikárius Udvarhelyt, neve: Joh. Andreas. Kauntz.

Itt doctor nem létiben sok ízben viselt Weisz János physikusi személyt, vette annak fizetését is; jól is viselte magát, de ezelőtt három esztendővel egy történet szerencsétlenné tette, mert a himlőoltáskor valami franczos asszony gyermekéből talált venni matériát, mely a havasalji pápista falubelieket franczuval bétöltötte, ezért fisikusi statióját fizetésével elvesztette, helyébe Nagy Miklós borbély lett phisicus fizetésen; jött e mellé egy Bartok nevű chyrurgus is.

1835-ben júl. 9-én éjfélutáni egy óraker a Szent-Imre-utca felső végin három mezei gazda lakóháza s két esürek elégttek.

1835-ben aug. kezdetiben innen Szőkefalvára tétetett által a régenségből Lokodi Ignázt, ki Mártonffi regens helyébe jött volt.

1835-ben aug. 26-án Udvarhelyre érkezett az oláh püspök sár és eső között, 27-én itt tartotta meg az oláhok N.-B.-asszony napját, sok harangozással, ágyúzással, nagy ebédvel; 28-án itt érte a sűrű esőzés.

1835-ben szept. hónapban Lokodi Ignázt helyébe regensnek jött Frenkó József.

1835-ben szeptember, octóber hónapokban a plebánia bádogos tornyában egy czigány születésű híres mechanicus, ki órásnak hívatta magát, a torony külsőjére az órát mutató jegyeket s számokat kifestette s belől ütő órát kezdett alkotni.

1835-ben oct. 24-én Kapeza Imre nevű ifjú házas mészáros, ki Mester József leányát vette feleségül, ezen ifjú feleségétől szűnés

nélkül való szitkokat, esúfolásokat szenvedve, mikor három marhát a mézsárszékbe levágott volna s az alatt a feleségétől szüntelen mocskolatott volna, tovább nem szenvedhetvén, a mézsáros kést magába verte s megholt, az apja kertjébe temettette harangszó nélkül.

1835-ben december kezdetében verbunkosok jöttek Udvarhelyre, sereggel állottak katonáknak városiak, falusiak, többnyire házások. Egy deák is a katonákkal összeveszett, meg is vagdaltattott. Városi Simon János a verbunkosok hadnagyságát felvette, a kollegyomot a k. főigazgató tanácsnak lázadással feladta. Investigatoria mixta commissio rendeltetett, három katonatiszt Müller, Major, Szilágyi kapitány s egy német hadnagy. Matskási főtiszt úr, rector professor Sylvester egy hónapig investigáltak, a kollégiom ártatlannak találattott. Ezek alatt egy kollegyomi szolga magát a városon kívül agyon lőtte.

1836-ban márc. hónapban új orvos-doctor jött Udvarhelyre, s a székbe Fejérvári Lajos reform., enyedi születés.

1836-ban ápr. 19-én éppen Ferdinánd új fejedelmünk születése napján az ezelőtti száz s több esztendőszék zászlója, a Gyulafi László zászlója helyébe gr. Haller Károlina, m. Macskási Lajos főtiszt úr hitvese által készítettett új gyönyörű munkás zászló a sz.-udvarhelyi székelek gyűlésében vitetvén, elébb a cath. templomban szokott ezeremniával megszenteltetett, azon nap a ref. templomba is bévitetett s megáldatott.

1836-ban ápr. 24. káplán Lukátsffi Lajos kibücsűzött, ment Háromszékre Martonfalvára papnak, helyébe választott a ref. collegyomból káplánnak deák s udvarhelyi fiú Görög József.

1836-ban máj. első hetiben huszárok jöttek verbuálni, ezek is a Simon János felügyelések alatt.

1836-ban jún. 2-án az úrnapi ezerimonia alkalmán Bálint Pista, ki Máté Tamást agyonütötte volt s tömlőcbe is volt Szamosújvárt, úrnapiján egy norma classisba járó ref. tanulónak egyik szemét kiszúrta, hogy kalapját le nem vette.

1836-ban jún. 22-dikre sz.-udvarhelyi ref. theologiai professor Ertsey János a kir. táblára fiscaliter evocaltatva, t. proccator Csejdi Jánossal (mint még többek is mind Udvarhelyszékben, mind Maros-székben s több vármegyékben lakók) M.-Vásárhelyt megjelent, oly okon, hogy az 1831-beli diaetát megelőző markális székeken királyi Felséget sértő beszédet tartottak, de a professor N.-Baczonba a synoduson felszenteltetvén magát, kérte a synodust, hogy nyerjék ki neki, hogy mint papot, papi széken keressék.

(Folytatása az Udvarhely Historiájának más Diáriumban következik).¹

¹ Ez azonban nincs meg az udvarhelyi könyvtárban.

Kolozsvári ötvös-műtörténeti adatok.

I. 1641. augusztus 25.

Quietantia Laurentii Filstich.

1641. die 30. Julii *Filstich Lőrincz* az mely harminczhét *por-túra való kupákat* administrált, kik nyomtak m. 126, p. 15; ezeknek aranyozásokra adott száznolczvankilencz aranyat és felet. Egy *mosdó korsó medenczének* aranyozására, mely nyomott m. 13, p. 9^{1/2}, huszonhat aranyat. Hat *hegyestőr pallosoknak* ezüst műveinek arany-szárukra, kik nyomtak m. 11, p. 39, tizenyolcz aranyat. Egy *hoppmesternek való pálczának* aranyozására, kinek ezüste nyom. m. 1, p. — adott aranyat hozzá kettőt. *Beli Mártonnak* adott vissza egy kettős aranyat, azonképpen magunknak is kettőt, mivel nem jók voltak. Egy arany *kannát* is administrált, mely nyomott tizenyolcz aranyat, és egy *gyűrűt*, kiben rubint vala s nyom két aranyat. 3. Augusztus küldött a kezünkhöz Dézsről tíz *összezáró Mogil poharakat* fejíren, kik 12 lattosok voltak, nyomtak m. 9 és p. 8. Az utolsó *arany kehely* aranyának megszállítására adott volt *Brezser István* finom ezüstöt p. 8; kiért most adott mást. Az *lóra való szerszámok, boglárók és kannának* való aranyak szállítására adott p. 12. finom ezüstöt. Hat *hegyestőr pallosra* való ezüst művet is administrált, nyomott m. 11, p. 39. Egy *hoppmesternek való pálczát*, nyom m. 1; p. — *Rákoczi György* váradi kapitán számára is administrált három ezüst tálat, nyomtak m. 9, p. 32^{1/2}. Anno 1641. die 25. Augusti Monostoron quietaltuk róla.

(Eredetije az Orsz. Levéltár gyulaféhevári oszt. Liber Regius XX. k. 47. l.)

II. 1641. december 19.

Nos Georgius Rákóczy, Dei gratia princeps etc.

Damus memoriae per praesentes, hogy in anno praesenti millesimo sexcentesimo quadagesimo primo die 2-da mensis Augusti *Filstich Lőrincz* hívünk kezéhez küldtünk *Beli Márton* által kettős aranyat harmincznégy arany forintot; item die 5. Augusti száz aranyat, aur. nro. 100; teszen százharmincznégy aranyat aur. nro. 134. Ez aranyakból adott tizen négy *csészéknek* aranyozásokra, kik nyomtak huszonkét girát, m. 22, huszonöt nehezéket, p. 25, negyvennégy aranyat; egy *tentás ládának* aranyozására négyet, nro. 4. Az többit az több műveinkhez adta, kiről azelőtt quietáltuk is. *Ubresi Gábor* komornikunk által adtunk kezéhez két úttal háromszázhetvenöt aranyat, aur. 375; tizenegyedik Octobris kültünk viszontag huszonhét aranyat, aur. nro. 27; tizenegyedik Novembris *Bogácsról* tizenyolcz aranyat, aur. nro. 18; secunda Decembris *Kemény János* által száz aranyat, aur. nro. 100. Tesznek ezek is

körülbelől ötszázhusz aranyat, aur. nro. 520 arany forintot. Ezeket így aranyoztatta fel: huszonnégy üveg formára való *poharaknak* aranyozására, kik nyomtak hatvannyolcz girát, nro. m. 68, harminczharmadfél nehezéket, p. $32\frac{1}{2}$, százharminczkét aranyat; tizennyolcz *portára való kupáknak* aranyozására, kik nyomtak hatvan girát, öt nehezéket, mar. 60, p. 5, kilenczvennyolcz aranyat; egy *korsó mosdó medenczéhez*, mely ugyan huszonnégy girát, hat nehezéket, mar. 21, p. 6, negyven aranyat aur. nro. 40; egy medence nélkül való *korsóhoz*, ki nyomott mar. 5, hat aranyat, aur. nro. 6; *Rákóczi Zsigmond* fiunk *nyergéhez*, mely nyom hét girát, mar. 7, negyvenhat nehezéket, p. 46, nyolcz aranyat, aur. 8; négy tíz-tíz girás *kupáknak* aranyozására, kik nyomtak negyvenegy girát, tizenegy nehezéket, m. 41, p. 11, nyolczvan aranyat; két *puskपालaczk* aranyozásra, kik nyomtak három girát, tizennégy nehezéket, m. 3, p. 14, négy aranyat, aur. 4; tíz *gyümölcsészéknek*, kik nyomtak húsz girát, harminczhárom nehezéket, m. 20; p. 39; negyven aranyat és felet, aur. $40\frac{1}{2}$; *Körösi István* az mely négy *kupát* a kezéhez vett, kik nyomtak 11 girát, huszonnégy nehezéket, m. 11, p. 27, adott hozzájuk tizennyolcz aranyat, aur. 18; az *tizennyolcz összejáró poharaknak*, kik nyomtak hatvankét girát, tizenöt nehezéket m. 62, p. 15, kiket die Nov. kultünk volt kezéhez aranyozni, adott aranyozásokra hatvankét aranyat aur. nro. 62; administrált ma egy *tentásládát*, kin vagyon ezüst huszonnégy gira, tizenhat nehezék m. 24, p. 16, ennek is aranyozására adott huszonnégy aranyat; több aranyokhoz adott az aranyokból másfél aranyat, aur. nro. $1\frac{1}{2}$; adott vissza tizenegy aranyat. Supra quorum omnium perceptione et administratione eundem *Laurentium Filstich* quietum, absolutum et modis omnibus expeditum reddimus praesentium testimonio. Datum in civitate nostra Coloswar, die decima nona Decembris, anno domini millesimo sexcentesimo quadragésimo primo. (Eredetije az Országos Levéltárban gyulafehérvári kápt. oszt. Liber Regius XX. 57. l.)

III. 1641. deczember 14.—1642. márcz. 19.

Quietantia Laurentii Filstich.

Nos Georgius Rákoci, dei gratia princeps Transilvaniae etc. Damas pro memoria per presentes, quod in anno millesimo sexcentesimo quadragésimo primo die decimo quarto Decembris et aliis infrascriptis annis et diebus böcsületes hívünk *Colosváratt* lakó *Filstich Lőrincz* kezéhez a minemű és mennyi míveltetésre való aranyat és ezüstöt administráltattunk vagy administráltuk magunk.

Öregbik fiunk *Rákóczy György* fejedelemségére néző dolgában az portai szükségére való művek csinálására, arról bennünket az ide alább megírt dologban így contentált. *Filstich Lőrincz* hívünk kezéhez adtunk volt in anno millesimo sexcentesimo quadragésimo primo die decimo quarto Dec. Colosváratt finom ezüstöt 18 girát, m. 18; item in anno 1642. die 20. Januarii *Ubresi Gábor* által kultünk kezéhez finom

ezüstöt száznegyvenkilencz girát és tizennyolcz nehezéket, m. 149, p. 18; item 6. Februárii ugyan *Ubresi Gábor* által kültünk kezéhez finumúl huszonnyolcz girát és húsz nehezéket m. 28, p. 20; teszen az három rendbeli finum ezüst százkilenczvenöt girát és harmincznyolcz nehezéket, m. 195, p. 38. Ez summa ezüstöt parancsolatunkból tizenkét latra szállíttatván, tesz tizenkét latos ezüsből kétszázhatvanegy girát és két nehezéket, m. 261, p. 2; mely summa tizenkét latos ezüsből ilyen műveket csináltatott, az mű parancsolatunkból, kiket az ide alább való napon és helyen a colosvári ötvösök által adminisztrált is: úgy mint tizenkét *csészéket*, nyomtak százhuszonegy girát és tizenkét nehezéket m. 121, p. 19; egy *mosdó medenczét korsóstól*, nyomtak negyvenkilencz girát és huszonnégy nehezéket, m. 49, p. 24; két *gyertyatartót*, nyomtak negyvenkilencz girát és harminczhét nehezéket, m. 49, p. 37; egy *tentásládára való ezüst művet*, nyomott harminczkilencz girát és tizenöt nehezéket, m. 39, p. 15; az nagy *puskákhoz* is adott három girát és huszonnyolcz és fél nehezéket, m. 3, p. 28^{1/1}. Ez művek superállják a felső summát marcis duabus et pisetis viginti duabus et media, m. 2, p. 22^{1/2}, ezt neki meg adattuk. Ezek felét kültük kezéhez die 23. Februarii, tizennyolcz karatos aranyat két girát és huszonharmad fél nehezéket, m. 2, p. 22^{1/2}. Item *Beke Pál kolozsvári ötvös* által küldtünk száz aranyat, m. 100 arany forintot; ezt itt tizennyolcz karátra szállíttatván, lett egy gira és harminczegy nehezék, m. 1, p. 31; Item tizenkilenczedik Martii küldtünk kezéhez *Kerekes János kolozsvári ötvös* által ötszáz arany forintot nro. 500. Item egy somorlás (!) huszonegy karatos aranyat egy gyűrűvel együtt, mely nyomott egy girát és harmadfél nehezéket, m. 1, p. 2^{1/2}; ez somorlás arany mellé adott az ötszáz aranyból félháján ötven arany forintot, nro. 49^{1/2}, két tizennyolcz karátra szállíttatván, lött az is két gira és másfél nehezéket, m. 2, p. 1^{1/2}; tesz ez három rendbeli tizennyolcz karatos arany hat girát és hét nehezék (*így!*), m. 6, p. 7; melyből ilyen műveket csináltatott: Négy *puskákra* csináltatott négy girát és harminczhárom nehezéket, m. 4, p. 33; egy *puska-pa'aczkot*, nyomott egy girát, hetedfél nehezéket, m. 1, p. 6^{1/2}. Az ötszáz aranynek az többit, úgymint négyszázötven és fél aranyat, m. 450^{1/2} aranyforintot ez szerént aranyoztatta fel az művekre: Tizenkét *öreg csészékhez* adott kétszázhuszonnyolcz aranyat, nro. 228 aranyat; egy *mosdó medenczéhez korsójával* egygyütt kilenczvenkét aranyat, m. 92; két *gyertyatartóhoz* hetvenöt aranyat, m. 75; egy *tentás ládára való ezüst műhöz* negyvenkilencz aranyat és felet, m. 49^{1/2}; az négy *puskához* való ezüst műre öt aranyat, m. 5; az négy *puskák szegeinek* aranyozásokra egy aranyat, m. 1. Unde nos super horum omnium plena administratione eundem *Laurentium Filstich* quietum expeditum et modis omnibus absolutum reddimus vigore et testimonio praesentium. Datum Albae Juliae, die et anno ut supra notatis etc. (Eredetije az Orsz. Levélt. gy.-fehérvári oszt. Liber Regius XX. 101. 1.)

IRODALMI SZEMLE.

A Magyar Nemzet Története.

Irta dr. Szalay József. A millennium alkalmából átdolgozta és újból sajtó alá rendezte dr. Baróti Lajos. 4 kötet. Budapest. Lampel Róbert kiadása.

Már a 80-as években felhangzott, a 90-es években pedig egyre türelmetlenebbé vált mind az irodalomban, mind a közönség körében az az óhajtás, vajha akadna egy történetíró, ki az újabban földerített történeti adatok, az udvari, egyházi, családi levéltárak megnyitásával egyre gazdagabban buzogó források felhasználásával, egységes képből tárná fel egész nemzeti múltunkat, összefüggő műben írná meg hazánk egész történetét. Több, mint 30 éven át egyre csak forrásokat publikáltak, egyre csak kisebb részletkérdéseket, monographiákat, élet- és korrajzokat dolgoztak fel történetíróink. Szalai és Horváth — a magok korában nagyon érdemes — Magyarország történetei nemcsak hiányosak voltak, hanem egyes részleteikben teljesen elavúltak, az újabb történeti adatok és történeti kritika által majdnem teljesen túlszárnyaltattak, így különösen az ősmagyarok történetére, a honfoglalásra vonatkozó részleteik; a szabadságharcz lezajlása óta eltelt időszak is várta már megvilágítását s a történelem évlapjaira való beiktatását. Végre a millennium korszakos ünnepe, mely oly gazdag aratást hozott nemzeti, főleg történeti irodalmunkra, ez irányban is meghozta a várva-várt termést: két nagy, teljes Magyarország történetével ajándékozva meg az irodalom barátait. Egyikök sem egységes mű, mert ilyen művek írására, a történelmi bűvárkodás mai kiterjedtsége mellett, egy egész emberi élet vagy legalább is évtizedek munkája kívántatik, e műveket pedig az ezredévi évforduló nagyszerű alkalmá szülte; az egyik 8—10 író tüzetes, a mai tudomány színvonalán mozgó műve, mely sokáig mértföldmutatóként fog kiemelkedni újabb történetírásunk mezéjén: ez a Szilágyi Sándor szerkesztésében megjelent 10 kötetes Magyarország története; a másik, mely az előbbivel egyidejűleg, szintén az 1895—1898 években jelent meg, a Szalay-Baróti „Magyar nemzet története“.

E mű, mint címéből is látjuk, két író munkája, a magyar történettudomány kárára oly korán elhunyt Szalay József, ki e Magyar-

ország történetével 1884-ben akadémiai nagy jutalmat is nyert, és dr. *Baróti Lajos* fővárosi tanár és íróé, ki Szalaynak e művét egyfelől átdolgozta, hiányait pótolta, esetleges tévedéseit helyreigazította, abban az újabb kutatások eredményeit mindenütt értékesítette, másfelől ama részeket, melyek a Szalay művéből eredetileg hiányoztak, önállóan, de az eredeti mű szellemében, felfogásában, megírta. E részletek majdnem felét teszik a 4 nagy kvart-kötetre (I. köt. 433, II. köt. 509, III. köt. 556, IV. köt. 590 + XXII lap) terjedő műnek; ugyanis az I. kötetet, mely Magyarország történetét az Árpádház kihaltáig tárgyalja, eredetileg nem Szalay s nem szakember írta, a ki hazánknak őseink bevándorlása előtti állapotára semmi figyelemmel sem volt; ezt tehát, valamint a II. kötetből a Nagy Lajos haláláig terjedő kort önállóan kellett Barótinak megírnia; épúgy meg kellett írnia a IV. kötet második felét, mely Magyarország legújabb, 1815-től a kiegyezésig terjedő történetét foglalja magában.

Baróti mind a két feladatát lelkiismeretesen, nagy utánjárással és ízléssel oldotta meg; teljesen be tudott illeszkedni a Szalay művének szellemébe, s ugyanazon tudományos és népszerű modorban írta meg a mű hiányzó részleteit, mint a milyennel a többi részekben találkozunk. Különösen az I. kötet a legteljesebb elismerésre méltó; e műben először olvastuk (a Szilágyi S. féle történet I. kötete később jelent meg) rendszeres, összefüggő s a mellett a legújabbban felderített, megállapított adatokon nyugvó előadásban hazánk s a magyarok őstörténetét. A legújabb kor történetével már nem vagyunk ennyire megelégedve; mintha egy kicsit elsiette volna, mintha nem lett volna elegendő ideje az adatokat oly gondosan tisztázni, a részleteket oly rendszeresen feldolgozni. Így az ötvenes évek történetéről csak 3 lapon szól; igaz, hogy ekkor a sír nyugalma borúlt a nemzetre, de hát az egyház, az iskola, sajtó, irodalom, színház állapota, valamint az emigratio működése mégis megérdemelt volna némi méltatást! Baróti itt csupán a közigazgatás rajzolására szorítkozik. A nemzeti ébredés egyik kiinduló pontja gyanánt (514 l.) a Kazinczy születésének százados évfordulójára tartott nagy nemzeti ünnepélyt is fölemlíthette volna. A 60—67-iki évek történetét s főként a kiegyezést elég részletesen ismerteti ugyan, de a kiegyezéssel és koronázással aztán le is zárja művét, pedig lehetett volna egy kissé tovább is vinni az események fonalát, hisz 30 év elég nagy idő arra, hogy szólhassunk róla valamit.

De ez az elsietés másban is nyilatkozik, t. i. adatainak nem elegendő pontosságában. Így a 447. lapon ezt írja: „Kossuth remek beszéde után a kérdést november 31-én szavazatra bocsátották“; a 474. lapon István nádorról azt mondja, hogy „kiment Németországba, *schaumburgi* birtokára s ott élt 1858-ban bekövetkezett haláláig“, ebben két hiba van: István főh. schauburgi várkastélyában élt s 1867-ben halt meg; az 514. lapon olvassuk: „mind a *protestánsok*, mind a *refor-*

mátusok tiltakoztak gyűléseikben autonómiájuk megsértése ellen“, a protestánsok helyett ág. evangélikusoknak kellene állani; az 515. lap szerint gróf Széchenyi István április 18-án lett öngyilkossá, ellenben mi úgy tudjuk, hogy az április 7—8 közti éjjelen; az 517. lapon 1860 jan. 16-án kelt császári leíratról beszél 1861-iki leírat helyett. Mindezek nem nagy hibák, a melyek mit sem vonnának le a mű értékéből, de kis gondosság mellett, könnyen elkerülhetőek lettek volna. Azt sem számítom hibának, hogy a III. kötetben ő is, mint annyi más történetírónk, a protestáns egyházak elnyomására, esetleg megsemmisítésére az udvar és katonaság segélyével megindított actiót *ellenreformatiónak* nevezi, holott ebben semmiféle reformatio nem nyilvánult; ezt lehet kath. restaurationnak, lehet a protestantismus összeszorításának vagy elnyomásának, lehet *reformatio-ellenes* mozgalomnak nevezni, de semmiképpen ellenreformatiónak. Napjaink Dreyfus-mozgalmából látjuk, hogy más az antirevisio s más lenne az ellenrevisio.

Az idegen szók írásában sem mindig következetes; általában a Bud. Hírlap írásmodorát követi s az idegen szókat magyar mundurba öltözteti, de azért a reakció, bürokratizmus mellett praeferentialis sérelmekről is beszél. Érdekes eltérés az írásmódban, hogy míg az I. kötet végén, III. Endre uralkodásának tárgyalása közben Róbert Károlyról beszél, a II. kötetben következetesen és helyesen mindenütt *Károly Róbert*-et ír; ez eltérést úgy magyarázhatjuk meg magunknak, hogy éppen az I. kötet befejezése után s még a II-ik nyomdába való adása előtt olvashatta Pór Antalnak idevonatkozó helyreigazításait — s azokat azonnal alkalmazta. Ezt már előnyére tudjuk be az átdolgozónak; szintűgy csak a legnagyobb dicséretet érdemli azért, hogy mindenik kötet végére a tárgyalt korszak műveltség-történeti rajzát — s itt-ott elég részletest (az I. kötetben a 365—416 lapon, a II. kötetben a 393—491 lapon, a III. kötetben a 475—536 lapon, a IV. kötetben ez is el van nagyolva) — illesztette, jól tudván azt, hogy csak ez teszi a történetet a múlt valóságos tükörévé, valamint terjedelmes nemzedékrendi táblákat is csatol mindenik kötethez.

Az egész mű könnyed, eleven, lendületes előadású; nem vész el a részletekben, ellenkezőleg jól ki tudja domborítani a jellemzőbb, uralkodóbb mozzanatokot. Hazafias szelleme, emelkedett, nemes fel-fogása, józan, mérsékelt ítélete — a művelt családok egyik legbecse-sebb, legnélkülözhetlenebb olvasmányává avatják e történetet, mely hosszú időköz egyik kiváló forrása lesz az újabb nemzedék hazaszere-tetének, lelkesedésének, a nagyok iránti hódolatának. De van egy másik tulajdonsága is, a mely a hazafiság bibliájává, a szó legnemesebb értel-mében vett népkönyvvé avatja e művet, s ez illustratív oldala. E tekintetben a mű egészen lefegyverzi a kritikust, egészen lebilincseli az olvasót! Az előszóban azt írta az átdolgozó: „Az olvasó a mű futó-lagos megtekintése után is meggyőződhetik arról, hogy az illusztrációk

nem üres díszül szolgál, hanem a legszorosabb kapcsolatban vannak a szöveggel; hogy, bár magokban véve is felvilágosítók, a legtöbb esetben magyarázat járul hozzájuk, hogy még érthetőbbé váljanak; végül, hogy csak hiteles és művészi kivitelű képeket vettem fel“. Örömmel ismerjük el, hogy mindez igaz, hogy az átdolgozó és kiadó mindazt beváltotta, a mit a prospectusban és az előszóban ígért, s beváltotta fényesen, mert míg az I. kötet címlapján közel 700, a II-ikén közel 1000 illusztrációt és számos műmellékletet ígért, a valóságban az illusztrációk összes száma 1073, a műmellékletekké 118 (arczkép 531, emlékek és ereklyék 261, események és jelenetképek 220, nevezetesebb helyek képe 105, írásmaradványok — rendeletek, bullák, manifestumok — eredeti szövegmásolatban, kiváló emberek kézírata 74) s köztük egyesek, részint fénynyomatú képek, részint színes reprodukciók — remek kivitelűek. Szerző és kiadó büszke lehet erre a szép eredményre! Nem túlozunk, ha azt mondjuk, hogy szöveg és kép szinte versenyez egymással, hogy egymást s egymás által a múltat megvilágítsa s az olvasó figyelmét lebilincselje.

A mű kötése is szép és stilszerű.

Én mindig örömmel tekintek e 4 testes kötetre, örömmel olvasgatom belőle nemzetünknek gyászban és dicsőségben egyaránt fölemelő és tanulságos történetét, s örömmel gondolok irodalmunk azon magas fejlettségére, mely e mű egyes lapjairól elem sügárzik.

Rácz Lajos.

Nemzeti kultúra és nyugoti civilisatio.

Irta *Kun Sámuel*. Utóhang a millenniumhoz. Budapest. 1899. 60 l. Ára 80 kr.

Ez a kis füzet a *Positivisták Könyvtár* első füzeteként jelent meg. E vállalat célja a hazai viszonyoknak a pozitív philosophia és politika szempontjából való appreciációja. Igér eredeti dolgozatokat s Comte Positivisták könyvtárában megjelent műveknek fordításait.

Kun, a füzet szerzője, a Comte-féle positivismusnak nálunk egyik legfanatikusabb terjesztője. Már a Magyar Philosophiai Szemle idejében szolgálta ez ügyet, ismertette a positivismust, tárgyalta az egyes tudományokat e rendszer keretében. Legutóbb is egy munkát fordított, mely a positivismus ismertetésével foglalkozik. Ez a füzet „Magyarország specialis evolutióját a Nyugati Köztársaság keretében, hármas: materialis, intellectualis és morális fejlődése szempontjából, a pozitív philosophia által nyújtott világosság mellett — és minden nemzeti, úgymint vallási előítélet, divatos eszmék és tendenciák lehető félretételével — legjobb meggyőződése szerint“ igyekszik vázolni (59 l.). Comte-tól veszi mottóját is: „Elvünk a szeretet, bázisunk a rend, célunk a haladás“.

A materialis evolutio tekintetében elismeri, hogy utóbbi időben

sok haladás történt; de a haladás irányát nem mindenekben helyesli. Első sorban az emberanyag edzésére, a népegészség javítására, a néphaladásra leszállítására, az átlagos életkor emelésére eddig vajmi keveset tettek. Nem a népesség túlságos szaporítására, hanem *minőségére*, életerős, munkabíró physikumára kell a súlyt fektetni. Az intellectualis evolucionál a tudományosság nélkülözhetetlen föltételét, a szerves fejlődést nélkülözzük. Erre az egyetlen helyes út a történelmi módszer, a mely a tudományok fejlődését nyomon követi, történelmi egymásutánjukban, eredeti forrásaikban tanulmányozza. A tudományosság két eleme: a természeti törvények ismerete és a módszer. Közoktatásunk gyarlósága a módszer helytelenségében áll. Ezekhez járúl a német kultúra imádása. Itt egy nagyon termékeny gondolatot találunk. S ez az, hogy a szellemi kultúra az emberiségnek osztály-, nem- és korkülönbség nélkül közkincsévé kell hogy váljék. E tekintetben lényeges ellentét van a materialis és intellectualis kultúra között. Nálunk a nép nagy zöme s a nők a népoktatás nyújtotta elemi ismeretekkel kell, hogy megelégedjenek. E tekintetben nálunk még nagyon kevés történt, sok a tenni való. A hazai tudományosságnál feltűnik szerzőnek annak exclusiv nemzeti jellege s a történelmi eruditiónál a magasabb, egységes, philosophiai álláspont, míveltség hiányát kárhoztatja.

Az ethikai evolucionának, azaz a morális eszmék, szokások intézmények complex összességének tárgyalásánál két hatalmas tényezőre utal. Egyik a klerus, másik a sajtó. A katholicus klerus nagy anyagi és szellemi eszközök és jelentékeny tradíciók birtokában sem áll hívása magaslátán. „Értelmileg elégtelen dogmája“ miatt az óriási fejlődésnek indúlt tudományos lendülettel nem tud lépést tartani. Befolyása, ámbár még nagy, mindig szűkebb körre szorúl. Szerző e decadentia egy tünetét abban látja, hogy a millenium gondolatának felvetésében, megvalósításában, vezetésében nem tudta az egyedül őt s nem a kormányt illető befolyását vezető szerepét érvényesíteni. A sajtónak tradíciói nincsenek, szervezete primitív, mélyebb alapokon nyugvó társadalmi hivatása nincs, a közönséggel szemben nem önálló, közegeinek tárgyismerete, megválasztása nem kellő. Annál sajnosabb tényleges nagy befolyása a nagy tömegre. Sem értelmi fensőbbiség, sem moralitás tekintetében nem áll feladata magaslátán. A szellemi vezetés első factora, a klerus, hanyatlik, a második, a sajtó incompetens. Ezért újabban a vezetést a kormányok, parlamentek ragadták magukhoz, egyesítvén az anyagi és szellemi hatáskört. Pedig utóbbira nézve készületlenek, incompetensek. A morális irányzás legfőbb célja már „a népesség különböző osztályainak, de különösen a nagy tömegnek morális tökéletesbítése, az ethikai niveau emelése, a jó érzelmek és üdvös szokások megizmosodása és meggyökereztetése s az ellenkezők kiirtása“ (44 l.). E fejlődés határát eléri az emberi lélek szervezetében rejlő altruistikus hajlamok evolutiójával. De e cél a kormány, mint vezető tényező,

nem mindig sikerrel munkálja. S itt a kisededovó törvényt veszi bírálat alá, a mely jó szándékkal, de hamis elvekből indul s a legvészesebb hatással lehet népünk moralis constitutiójára. Mert ez a törvény a kisednevelést az anya, a család kezéből és köréből kiveszi; holott a helyes eljárás az volna, hogy az állam adja meg a módot az anyának, hogy gyermekei nevelésének szentelhesse magát. E célból a család-fentartó férfi munkáját kellene úgy fizetni, hogy a nő a család körében maradjon s ne kelljen munkájával a család fentartásához járulni. Itt mellesleg „a nőemancipatio hőbortjaira“ is van egy-két elítélő szava. Az óvoda-törvény elbukott magyarosító tendenciáját sem éri el s — mint szerző mondja — e téren a nemzetiségek panaszai általános ethikai méltányossági, sőt politikai tekintetben is *teljesen jogosak* (56 l.) Az egyházpolitikai reform az előbbinél hasonlíthatatlanul szerencsésebb alkotás volt moralis szempontból is s bizonyára hatalmas factora lesz a magyar állam consolidatiójának.

Íme e kis füzet tartalma röviden összefoglalva. 60 kicsiny lapon számos fontos kérdést érint s fogalmat kíván nyújtani nemzetünk materialis, intellectualis és moralis evolutiójáról! Merész kísérlet s bizony, hogy nem is sikerült. Hanem a felmerülő kérdéseket a positivismus kizárólagos alapján, élénken, öntudatosan, ítélettel tárgyalja, boncsolja, új álláspont világitásába helyezi. Sokat ölel s kellően semmit sem old meg. Elég tiszta a látása, hogy meglássa a tényeket, a hiányokat, ferdeségeket, hogy kritizáljon, bontson, de arra nem elég erős, hogy újat, jobbat mutasson, teremtsen. Két feltűnő vonást, illetőleg hiányt látunk itt is, mint a többi positivistáknál. Egyik a moralis evolutio factorainál a vallásos érzelmek szerepének a hiánya. Másik a nemzeti eszme jogosultságának a tagadása. A positivismus az egyetemes evolutio kérdésénél az emberiséget tekintti végeztélül; a nemzet nála még nyugvó pontúl sem szolgál, nemhogy célúl.

Az eszmék áramlatában a nemzeti eszme csak receptiv, befogadó szerepet visz. Ténylegesen módosító, színező szerepe nincs. Mert ez akadályúl szolgálhatna az evolutiónak az elvont, egyetemes emberiség célja felé való haladásában. E felfogásnak hódol Kun is, a ki nemzeti fejlődést nem ismer semmi téren: nemzeti culturánk csak a nyugati civilizatiójának kiágazása, mintegy visszénye minden téren (29 l.) Ez a felfogás a végén a kozmopolitismus közönyösségére vezet. S ennek a terjedésében a positivismusként bizony kijutott a része. Így állván a dolog, nem értjük teljesen a czímben a *nemzeti cultura* és a *nyugati civilizatio* megkülönböztetését s bizonyosan van is ellenmondás, ha a tényben nem, de legalább a füzet címe s tartalmának a nemzeti eszmére, tudományra, culturára vonatkozó fejtegetései között.

Dr. Gál Kelemen.

Sánta Péter és Mihály vajda történetéhez.

Egy kis történeti munka jelent meg nemrég és küldetett be az Erdélyi Múzeum szerkesztőjének Bukarestből. Ott írták és a román akadémia 1898-ik évi november 6-iki ülésén mutatták be először. Szerzője *Jorga M.*, a román akadémia levelező tagja. Címe: *Sánta Péter és Vitéz Mihályra vonatkozó új, legnagyobb részt román adatok.*

A munka címét olvasva, nem csekély kíváncsiság lepett meg, mert új adatokat ígér Sánta Péterre és Mihály vajdára vonatkozólag. S olyan adatokat reméltem, a melyek kellő világításba helyeznék Sánta Péter- és Mihály vajdának történeti egyéniségét. De ebbeli kívánságom kielégítetlen maradt.

A munka két részre oszlik. Az első részben Péter moldvai és oláhországi vajda korából való adatokat közöl, számszerint huszonkettőt. Ezek eredeti alakjukban többféle nyelven maradtak fenn, nevezetesen: török, görög, román és egyik zsidó nyelven, a melyeket Jorga román nyelvű fordításban közöl, de a görög nyelvűeket eredeti alakjukban is ismerteti. Vannak ezen adatok közt értékesek is. Legnagyobb részben nyugtákból állanak, a melyeket a török porta adott a lefizetett adóra vonatkozólag, vagy a melyeket Moldvaország hivatalnokai állítottak ki 1588-ban az egyes egyénektől felvett összegekre nézve. Vannak köztök felhívások, a melyeket a török szultán intézett Péter vajdához 1587-ben, sürgetve az adó pontos lefizetését. Legnevezetesebb az V. sz. alatt közölt adat, és egy másik, szintén Péter vajda korából, a melyet az említett huszonkettőn kívül, az Appendixben ismertet. Az V. sz. a. közölt adatból, mely 1587-ből való ugyanis az tűnik ki, hogy Moldva a XVI. sz. végén 50,000 tallérnál, — vagy pedig aranyban kifejezve — 30,000 aranyból valamivel többet fizetett a török portának. Az Appendixben közölt adatból pedig az világlik ki, hogy nemcsak pénzbeli, hanem természetbeli adó is volt. Ugyanis az utóbb említett adat egy írás, melyet a szultán küldött Péter vajdának, a melyben azt írja a többek közt: Most a te embered elhozta és átadta a solymot és a 8 lovat, melyeket egy régi szokás szerint küldeni szoktak az én udvaromba... stb. Ezen adat 1564-ből való.

A második részben 10 adatot ismertet. Ezek közül öt a II. Rudolf császár és Mihály vajda közt lefolyt üzenetváltásra, tárgyalásokra vonatkozik. II. Rudolf buzdítja Minályt a török ellen való erélyes küzdelemre. A vajda 2000 lovat és 2000 gyalogot és pénzbeli segílyt kér a császártól. Rudolf mindent megígér, csak küzdjön a közös ellenség: a török ellen. Mihály kéri a császárt, hogy szolgálatainak elismerésül engedje át neki, és örökösének Oláhországot és Erdélyt. Mindezek 1600-ban történtek.

Továbbá, egy ugyancsak 1600-ban kelt írat szerint, azt kéri a császártól, hogy legyen neki az említett országokban szabad rendelkezési

joga: szabadon bíraskodhassék, és miként elődei tették, ő is adományozhasson falvakat és birtokokat. Figyelmezteti azután a császárt, hogy milyen nagy csapás lenne az egész kereszténységre, ha Oláhország és Erdély — a kereszténység védbástyái — török kézre kerülnének. Épen ezért kéri Rudolfot, hogy küldjön rendesen pénzt a sereg eltartására. Végre, ugyancsak 1600-ban, azt kéri, hogy ha esetleg a török elfoglalná Oláhországot és Erdélyt, adjon neki a császár Magyarországon olyan birtokot, a mely 100,000 tallért jövedelmezen évenként, és halála után ezen birtok maradjon meg az ő családjának.

Egyik adatból úgy látszik, hogy a császár küldöttjével — Pezenel 1600-ban, Gyulafehérváron — olyan egyezést kötött, mely szerint Mihály vajda Erdély kormányzója lesz és utána az ő fiai. Fiágának kihalta után pedig Erdély a császárra száll. Az erre vonatkozó adat így hangzik: „Engedett a császár az ő akaratának, hogy Erdélyt kormányzóí czímmel tartsa meg, de ezt ilyképen megtartsa egészen míg ő kegyelme életben lesz, ő kegyelmének halála után pedig szálljon át fiaira és sorban fiágára; ha pedig, — mitől Isten menten — ő kegyelmének fiága kihalnék, szálljon az ország a római császárra ...“ stb.

Ugyancsak ennek a folytatásából látszik, hogy Mihály vajda azt követelte, hogy Oláh- és Moldvaország még fi- és leányágának kihalta után is önálló maradjanak és szabadon választhassanak maguknak uralkodót. Az eredeti szöveg szerint ez így hangzik: „Aztán kívánja, hogy Moldvaország örökségül szálljon fi- és leányágára, úgy szintén Oláhország is, és ezen két ország, Moldva- és Oláhország, ha ő kegyelmének családja kihalna, kapjon engedélyt a császártól, hogy választhasson magának tetszés szerint uralkodót“ stb. Mindezekben alig van valami új, a mit Szádeczky: Erdély és Mihály vajda cz. történeti művéből ne ismernénk, a mely munkára különben Jorga sűrűn hivatkozik is. A többi öt adat közül az egyikben — melynek kora ismeretlen — elmondja Mihály vajda, hogy miért foglalta el Moldvát. Azért, mert ennek vajdája folytonosan áskálódott ellene.

A második, a mely 1599 november 11-én kelt, fentartja Erdély jövedelmeinek összeírását az egyes megyéktől, bányáktól és a harminczadokból. A harmadik egy számadás, — ideje ismeretlen — melyet Dumitrachi állított ki bizonyos pénzről és katonaságra fordított kiadásokról. A negyedik egy elismervény 1600-ból, melyet *Barkan* állított ki, a besztlerceiektől átvett bizonyos posztóról.

Az ötödik egy felhívás, ideje ismeretlen, melyet egy cigányhoz intéztek, hogy fizesse meg hitelezőjének azon pénzt, melyet a cigányért kezeskedve fizetett. Ezek a számadások a tulajdonképeni új adatok, köztük legérdekesebbek az *erdélyi harminczadok* jövedelmei.

Megemlítem még, hogy Jorga néhány helynevet hibásan írt le. Így pl. Fidalmás = Hidalmás, Fidvegh = Hidvégh helyett. Azután, hogy Rákóczi Lászlót említ, Rákóczi Lajos helyett. *Selagian Kamil.*

A csanádegyházmegyei plébániák története.

Írta dr. Szentkláray Jenő. I. kötet. Temesvár. (Ára ?)

A föld mélyében kutató bányász jut eszembe, valahányszor egy-egy történelmi monographiát olvasok. A föld alatt szertesztét ágazó, egymást keresztül-kasúl metsző folyosókban fárad és izzad az a munkás; fáradozása első tekintetre czéltalannak látszik, mert ugyan mi hasznát veszi is a világ annak a sok formátlan sáros kődarabnak, melyet oly nagy fáradsággal fejt ki a sziklafalból; maga sem tudja első pillanatra melyik kő nemes tartalmú, sokszor affelől sínes bizonyosságban, van-e egyáltalában nemesebb érez a bánya azon részében; hanem azért csak fárad, kutat tovább is; miért? mert egy jó leletnek reménye buzdítólag hat rá.

A városok, megyék, kolostorok, magáncsaládok íratának bányájában mennyi rejtett kincs lappang, melyeket a laikusok közömbösen forgatnak; mert mi értékkel is bírhat előttök valami ócska számadás, vagy poros megsárgult imádságos könyv. Hazai történelmünk mennyi kincse rejlik még ezeken az ócska papirokon!

Ily gondolatok jutnak eszembe, midőn Szentkláray 740 lapos vaskos kötetét olvasom.

A cím hallatára első tekintetre egyszerű helyi érdekű monografiára gondolna az ember, s bizonyos kicsinyléssel mondanák sokan: kit érdekel az, hogy hány és milyen papja, tanítója volt Beodrának vagy Buziásnak,

Pedig ezen egyszerű cím alatt hazánk kulturtörténetének egyik legérdekesebb fejezete rejlik.

Kevés megye részesült ugyanis abban a sorsban, melyben a csanádi egyházmegye. A keresztény kulturát a legelső között fogadta be, még pedig úgy szólván mohósággal, Szent Gellért püspök megyéje. Rendkívül érdekes adatokat olvasunk erre vonatkozólag Szent Gellért élet-történetében. Akkor azután jön a török invázió, a mely a keresztény műveltséget úgy szólván gyökerében kiirtja, úgy, hogy mikor a törökök kitakaródnak a hazából, tulajdonképen néptelen területeket hagynak maguk után, melyet azután a kormány mindenféle nemzetiségileg és vallásilag tarka-barka telepésekkel népesít be, a kik valóságos tabularasát találják maguk előtt.

Rendkívül érdekes, mint fejlődik az új keresztény műveltség; akárcsak egy tarka mozaik-képet néznénk: magyar, német, franczia, szerb, montenegrói, olasz, tót, cseh, lengyel, oláh, sőt még török nép is mint melegszik meg új otthonában, mint terjeszkedik és erősödik. Talán tarkább egyházmegyéje nincs is az országnak a csanádinál.

Magában véve, az igaz, kevés értékkel látszik birni az olyan adat, hogy mennyit fizettek a bresztováci vagy a bulyi hívek a papjuknak; hogy is tudnak azzal megtölteni 740 lapot? Pedig az egész könyv csak egy kissé behatóbb forgatása oly világos és érdekes képét adja

hazánk délvidéke kulturtörténetének, hogy még szakművek sem müljék felül. Oka ennek az, hogy az egyház élete szorosan összenőtt ottan a hazai és a kulturtörténettel. Sorsuk elválaszthatlanul össze van kötve még most is, mert oly vidékről van szó, a hol a nemzetiséget a vallással szokás jelezni és megfordítva.

A szerző hosszabb bevezetés után, a melybe a főesperességek történetét foglalja, betűsoros rendben a plébániák történetét mondja el, belefoglalván a történetbe a község jelen földrajzi leírását, úgy hogy ezen műben az egyházmegye kész ethnographiai és politikai földrajzát is kapjuk, a hol a község múlt és jelen kulturális viszonyai vannak kiválóan feltüntetve. Minden plébánia után a hozzátartozó leányegyházak hasonló tartalmú leírása következik. S ezek a leírások nem valami száraz statisztikai adatok összehalmozása, hanem érdekesek és vonzóak. Nagy munkát végzett tehát Szentkláray.

Pedig ez még csak az első kötet: és egyedül a plébániák történetéhez még hármat ígér! Azután következik majd a csanádi püspökség története, végül a káptalanok, prépostságok, és szerzetházak története, mindegyik rész több kötetben. Ha mindez elkészül, valóban méltó millenniumi emléket állít a csanádi egyházmegye.

Valóban önkénytelenül is fölmerül itt az az óhaj: bár követnék a többi egyházmegyék ezen példát, még pedig hasonló arányokban. Mert hasonló irányú törekvést kisebb-nagyobb mértékben más megyéknél is találunk. Azt hiszem adatokban nem volna hiány. Sőt az országnak azon megyéi, melyek a háborúktól kevesebbet szenvedtek, még jobb helyzetben is volnának e tekintetben. Buzgóságban és jóakarásban sem volna hiány. Csakhogy akadna-e minden megyében egy Szentkláray?

Dénes Béla.

A hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat kilenczedik Évkönyve az 1896—98. évekről.

Az igazgató-választmány megbízásából szerkesztette dr. Veress Endre társulati titkár. A társulat tulajdona. 1898. 1—195 lap és 34 szövegrajzzal.

A gróf Kuun Géza elnöklete alatt működő hunyadmegyei történelmi társulat élénk tevékenységéről tanúskodik ez újabb Évkönyv is, melynek számos illusztrációja és változatos tartalma van. Az Évkönyv tartalma négy fejezetre van osztva. Az első fejezet 9 értekezést tartalmaz. A 2-ikat hunyadmegyei oklevéltár, a 3-ikat társulati ügyek, a 4-iket hivatalos értesítő képezi. Czimképül a Hunyadiak dévai templomának restaurationalis képét vesszük Gyalus László ismert műépítész s a pozsonyi templom restauratorának rajza után. A romladozó régi templom Déva legbeesesebb történelmi emléket képezi s csak szerencsét kívánhatunk a ref. egyháznak, mely a *Hunyadiak* iránti

kegyeletből az újja építést munkába szándékozik venni. Az értekezések közt első helyen olvasunk *Decebal* dák király kincséről Téglás Gábortól, a ki a Traianus-oszlop 169—170 domborművein (Froehner kiadás) szemlélhető jelenetből kiindulva, *Decebal* kincseinek elrejtését magyarázza. Dio Cassius szerint (LXVIII, 14) a rómaiak elől menekülő király kétségbeesésében a *Sargetia* medrébe ásatá kincseit, de bizalmasai egyike: *Bicilis* a rómaiakat mégis nyomra vezeté. A kincs nagy része tehát a rómaiak kezébe jutott s Traianus a tiszteletére emelt oszlop környékét abból díszíteté fel szobrokkal, hadi jelvényekkel. Ennek daczára 1540 körül a *Sargetia* utódául minősíthető Sztrigy partján egy kidőlt fűzfa alatt 40 ezer *Lysimachos* aranyra bukkantak, melyek Martinuzzi György kincstárába, utóbb Bécsbe vándoroltak. A kincs elrejtési helyét az 1540-iki lelet helyével együtt a hátszegi völgyből a vasút mentén a Sztrigy alsó völgyére vezető boldogfalvi szorosba helyezi Téglás.

Téglás Béla a Várhelyen 1823-ban báró Nopcsa Elekné által építtetni kezdett korcsmaház alapozásánál felmerült két mozaik padlót mutatja be a *Bedeus József* által 1825-ben épen a kolozsvári dolgozó ház javára (zu einer vaterländischen wohlthätigen Anstalt) kiadott kis munka (Abbildung von zwei alten Mozaiken) rajzaival. Téglás Béla Jankovich Miklósnak erre vonatkozó, habár elfogadhatatlan véleményét is közli, felemlítve, hogy báró Jósika Jánosné sz. gr. Csáky Rozália e két díszes és nagy hírre jutott mozaikot növénydegi segítségével Zsófia főhercegnő számára ki is hímezte volt.

Veress Endre *Castaldo* katonáinak Déva és környékén 1551—53 közt kifejtett szomorú emlékü szerepléséről értekezik. Az 1551 őszen Lippa felmentésére összpontosított német zsoldosok Déva lakosságát fosztogatni kezdvén, még a vár parancsnoka is nehezen menekülhetett garázdálkodásaiktól. Lippa elestéért is Déván akarta megboszulni magát a török s a város védelmére küldött spanyol, német katonák oly kegyetlenül garázdálkodtak, hogy *Kapitán György, Bánk Pál* kapitányok helyzetét jóformán ezek tették válságossá s a kiéhezett, fizetetlen zsoldosok pusztításai elől a lakosság Havasalföldre és Temesvár felé menekült s a vármegyei nemesség 1552 augusztusban kétségbeesve könyörög *Castaldonál* ellenük, mert „maholnap senki sem marad a széleken az ország védelmére“. Déva, Branyicska és Ilye csakis *Petrovics* Péter diplomatai ügyességének köszönhető ekkor a terhétől való szabadulását, s a vármegyei nemesség önfeláldozása hiusítá meg az 1552 decemberi török támadást Déva alatt.

Szöts Sándor a dévai ref. templom régiségeiről számol be, *Szinte* Gábor tanár és *Grünhut* Jenő sikerült fényképeivel is élénkítve közleményét. A Szent-Miklósnak szentelt egyház góth stylú sanctuariuma elég épen fenmaradt s ott pár év előtt *Szent Borbálát*, Assisi Szent Ferenczet, a Krisztushoz zarándokoló bölceket ábrázoló fresco képek

kerültek a vakolat alól elé. A templom 1545—60 közt kerülhetett a reformátusok kezére Tordai Sándor András lelkész áttérésével, a ki a reformátusok (epithaphiuma szerint az erdélyi magyar ecclesiák) superintendense is lett. Bajomi Katalinnak, Dobó Domokos erdélyi alvajda, az egri hős testvéröccse özvegyének és Geszthi Jánosné sz. lekesei *Sulyok* Zsófia síremlékei teszik e templomot érdekessé, a Sándor Andráséval együtt. Fenn a boltozaton az Anjouk lilioma, a Szilágyi és Hunyadi címér szemléltető még. A templom derék részét utóbb kontárkezek valamely romlás következtében újjáépíték s épen e miatt vált sürgőssé a restaurálás. A templom úrasztali terítői közül Barcsay Ábrahámné, Kendeffy Miklósné (1669) kézi munkái is be vannak mutatva. Dr. Amlacher Albert, Szászváros és vidékének szorgalmas historicusa a dévai Dévay-család címeres leveléről (1538.) értekezik. A család e század elején Bács-Bodrog megyében szerepelt még s leányágon a morvaországi Holleschan községet bíró gr. *Wrbna*-családban létezik még. Érdekes beszélő címérét is ez a család őrzi.

Szinte Gábor A *Poklisa* és *Totesd* közt, Hátszeg közelében 1895 ápriljében Pogány Károly birtokán felfedezett 2—300 éves keresztény sírokról értekezett. Veress Endre *Egy szoknya meg három forint* különös címmel a *Kernyesdi* és *Brazovay* család közt Báthory Zsigmond idejében keletkezett zálogpért ismerteti.

Mailand Oszkár Déva pecsétjét mutatja be 1618-ból, melyet a Balia és Thúri-család levelesládájában fedezett fel. A paizs u. n. papirba nyomott száraz pecsét. Alakja kerek-talpú hosszúkás paizsban egy balra nyúló kar stylizált liliommal, felső balfelén ötágú csillag, jobbfelén félhold s felül DEVA.

A II-ik fejezetül szolgáló oklevéltárban dr. Zimmermann Ferencz *Körösbánya* (németül Olthumperg) és Kisbánya (németül Perensyfen, a mai eloláhosított *Boicza*) szabadságleveleit közli Zsigmondtól 1427 april 4-ikéről. Datum in *Hozzywmezew partium nostrarum Transalpinarum* és II. Lajostól 1519 szept. 1. Dr. Berger Albert Szapolyai János vajdának Déva 1511 april 21-ről, 1514 junius 9, 1521 julius 29-ről kelt parancsleveleit közli. Veress Endre Adatokat osdolai Kun László életéhez és Déva város XVII. századbeli szabályrendeletét. Muntean Miklós gör. kath. lelkészről A vajdahunyadi gör. cath. egyház levéltárából, Szilágyi Sándortól Déva városának difficultásai, melyek az megorvosoltatásra kívántatók 1717. — sok érdekes új adattal járúlnak Hunyadmegye történetéhez.

A társulati ügyek rovata gróf Kuun Géza dr. 1897 szeptember 30-iki közgyűlésen tartott megnyitó beszédével kezdődik. A tudós gróf lelkes szózatot intéz Hunyadmegye értelmiségéhez, hölgyeihez, a középiskolai ifjúsághoz a társulat támogatása s a történelmi tudományok lelkes ápolása vegett. Téglás Gábor a társulat oly korán elhunyt titkára, Kun Róbert felett tartott emlékbeszédét közli. Veress titkár

rövid foglalatát adja a társulati gyűléseknek, melyek közül külön kiemelendő az 1898 szeptember 29-iki Erzsébet királyné emlékünnepele.

A társulat névkönyve a tisztikar, választmány, a tiszteleti, valamint az alapító és évdíjas tagok névsorát közli. Némi meglepetéssel kell megjegyeznünk, hogy Hunyadmegye előkelőségeiből és történeti családaiából még igen sokan nem méltatják figyelmükre ezt a társulatot, mely pedig annyi buzgalommal szolgálja a megye szép múltját. Szinte az a kopott észrevétel tolúl elé: hogy sokan, igen sokan távollétükkel tündökölnék még. Hisz Hunyadmegyéből nem 85 alapító és 160 évdíjas tag telhetnék ki s egy kis jóakarattal meg kellene kétszereződni ezen számcsoportoknak. A taggyűjtést ajánljuk tehát úgy a hunyadmegyei hatóságoknak, mint az értelmiségnek, mert ez a társulat igazán „*hunyadmegyei*” csak akkor lesz, ha a megye minden számottevő tényezőjét pártolói és munkásai közt szemlélhetjük. Ép úgy feltűnő, hogy sem a megye, sem Déva vagy Vajda-Hunyad, Hátszeg, Szászváros városok vagy a nagyobb községek még rendszeres évi segélyre sem méltatják ezt a jóra való társulatot, mely néhány lelkes tagjának köszönheti ezt a tartalmas Évkönyvet is. A vidéki társulatok első feltétele volna, hogy *a közvetlen környezet hozza meg első sorban értük áldozatait s ne csak a szaktudósok lelkesedjenek azokért.* A hunyadmegyei társulat teljesen rászolgált eddigi sikereivel a megyei társadalom támogatására s gróf *Kuun Géza* elnöki minősége egymagában indokolná óhajtatásunk mielőbbi teljesedését, mert nagy kár volna, hogy ez a társulat is a „*névben élők*” közé kerüljön. Különösen a társulati múzeum megépítését ajánljuk a megye értelmiségének figyelmébe.

Szentgyörgyi Pál.

KÜLÖNFÉLÉK.

Múzeum a zálogházban.

I.

Egy erdélyi hitelbank zálogosztályában kiváttatlan s eladásra szánt régi serlegekre figyelmeztetve, megtekintetem azokat s az igazgatóság szíves engedelméből a többi zálogba vetett régi serlegeket: és nagy meglepetésemre olyan gyűjteményt találtam ott régi erdélyi serlegekből, a milyennel egyik múzeumunk sem dicsekedhetik. Sajnos, hogy az érdekesebb példányok nem az eladók között voltak, hanem az elzálogosítottak s minden perczben kiválthatók között.

E serlegek többnyire sátoros cigányok tulajdonai, a kik — tudvalevőleg — előszeretettel vásárolják és szedik össze s nemzedékről-nemzedékre féltékenyen őrzik a régi ezüst poharakat. Ez az ő legkedveltebb

értéktárgyuk s mint hajdan őseinknél az „arany és ezüst marha“ képezte és pótolta a mai takarékpénztári betéteket, értékpapirokat: a sátoros cigány értéktárgya mai napság is — az ezüst pohár. Ha megszorul, beteszi a zálogházba; ha pénzre tesz szert, kiváltja; de eladni csak a legvégső esetben akarja.

Nem régen vásárolt az Erdélyi Múzeum két ilyen serleget egy fogarasi zálogháztól; de, sajnos, a legszebbekhez hozzájutni alig lehetséges.

A kérdéses zálogházban tett futólagos szemlém alatt feltárult előttem az erdélyi fejedelmi kor ötvös művészetének egy egész nagybecsű sorozata. Micsoda remek díszítések, virágfüzérék, formaszépségek, címerek, feliratok, melyek elárúlják a kort és sokszor az eredeti őstulajdonosokat.

A legrégibbek egyike egy kis kehelyalakú ezüst pohár 1571 évszámmal, tehát a Szapolyai János Zsigmond halála és Báthory István fejedelemségre választása esztendejéből.

Még ugyane századból való *Cseszelicski Boldizsár* feliratos és címeres serlege, kinek egykori gazdáját 1594-ben fejeztette le Kolozsvár piacán Báthory Zsigmond.

A XVII. századból való sorozatot Filstich Lőrincz kolozsvári hírneves ötvös átdöfött szügyű egyszerűt ábrázoló serlege s az *iktári Bethlenek* valamelyikének két hattyú-címeres serlege nyitja meg; egyiken *Kemény János* fejedelem szarvasos címere díszlik; másikon a *Nalácsi (így!) István* és felesége *Tornya Borbára* neve, mellette a *Haller Jánosé* a „Hármas Historia“ írójé s a *Henter* család egyik XVII. sz. tagjé. Nem hiányzik a szőlőlevet szerető Apafiak szőlőfürtös címere sem, a tulajdonos *Apafi Miklós* nevével s bezárja a XVII. századi nagybecsű és történeti emlékü sorozatot *Bánffy György* az első gubernator griffmadaras címerű s feliratú serlege.

Külön collectiot képeznek a *czéhpoharak*, jelvényekkel, feliratokkal; továbbá *szász egyházak* egykori serlegei; s egy sajátos collectio *czigány-vajdák* neveivel, bevéselt arcképekkel s sátor előtt ülő czigány alakokkal.

A melyek aztán nem beszélnek az egykori tulajdonosokról, annál ékebben beszélnek az erdélyi fejedelemségi ötvös művészetéről, annak bámulatos fejlettségéről, ékítő magyaros stíljéről.

Az embernek gyönyörrel telik el a lelke, látva ezek szépségét, művészi remekességét; de viszont elszorul a szíve, hogy ezek nem valamely múzeumnak irigyelt és tanulságul szolgáló kincsei, hanem szétszórt és elzüllött emlékei régi dicsőségnek, honi művészetünknek.

Ez a véletlen lelet azt a gondolatot ébresztette bennem, hogy a kutató és gyűjtő keresse fel a cigány sátrakat s próbálja meg hozzá jutni a hasonló tárgyakhoz, bár — azt hiszem — nem lesz könnyű dolog; s tegyük tanulmány tárgyává a zálogházakat, (ha mindenütt annyi előzékenységgel találkozánk, mint én az illető bank igazgatósága

részéről) s rajzoljuk le, fotografáljuk, írjuk össze és le a történeti és műbecsű ötvösműveket, ha már meg nem szerezhetjük.

Rendszeres és hosszabb idei munkával igen érdekes és közhasznú tanulmány nőné ki magát e rejtett múzeumokban való kutatásból.

II.

Egy hét múlva újra felkeresvén (most már Békésy Károly barátommal és az ő fényképkészülékével) a nagyérdékű gyűjteményt, a következő serlegeket találtuk és vettük számba; és pedig először a felíratos vagy címéres poharakat:

1. Kis ezüst ivópohár 1571 évszámmal egy címér felett, melyben a nyitott olló címérmkép szabójelvényt tüntet fel, két oldalt *L. L.* betű a tulajdonos nevét jelzi. Ötvösjegye: egymásba font *M. F.* (*J?*) betű.

2. Vert ezüst pánczélos pohár MOLNAR JÁNOS köríráttal egy koszorús körben; az előbbihez hasonló mesterjeggyel: az *M* felett 7 alakú jel.

3. Sima ezüst serleg, fent virágdíszű szegélylyel, oldalán koszorúval övezett címérmel, benne kardot tartó kar, körülírása: CZERENY SEBESTIEN; a címérm paizs felett 1595 évszám. Ötvösjegye *B T N* monogram.

4. Pénzes pohár, oldalába egymás felett 3+3+3 eredeti római pénzdarab, fent *B. K.* betűkkel, felette kisebb alakban *B Z I* betűk.

5. Füles ezüst kupa fedeletlen, oldalán egy koszorús körben e felírat:

GEORGIVS

HEDELIUS

1632.

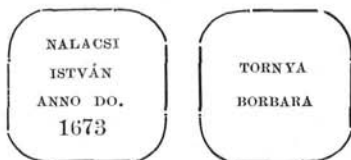
Ötvösjegye *A R* monogram.

6. *Filstich Lőrincz*, kolozsvári XVII. sz. hírneves ötvös, czápás ezüst-pohara, címérmel; a paizsban: szügyén átdőfött egyszarvú, a sisakon lévő korona felett ugyanaz; körírata: LAVRENTIVS FILSTICH. A pohár felső szegélylén: TRIA SVNT POCULA NECESSITATIS IVCVNDITATIS ET TEMVLENTIAE. Mesterjegye a talpán: *N E* monogram.

7. Ezüst pohár, koszorúban eme köríráttal: MAROSVASARHELI KOVÁTS CE POHARA, ANNO DOMINI 1638; alatta kasza és pöröly képe. Mesterjegye: *N B* (vagy *P?*)

8. Fedeles vert ezüst kupa, remek domborművű allegorikus képekkel: *Bachus*, *Enterpe*, *Clio* alakjaival, mindenik alatt latin hexameterekkel, 1642 évszámmal; fedelén, mely idegen hozzá-illesztés, török tugra. Mesterjegye: *A B* monogram.

9. Nagy ezüst czápás kupa, XII. számmal, melyből kitűnik, hogy egymásba járó poharak külső darabja, fent és alant aranyozott szegélylyel. Oldalán koszorúval övezett kettős körben ez a felírat:

Mesterjegye a talpán: *S R* (*N?*) monogram.

10. Nagy ezüst serleg, sima oldallal, rajta az Apafiak szőlőfürtös sisakos címere, melynek körirata: NICOLAVS APAFI 1676. Mesterjegye nincs rajta.

11. Nagy ezüst czápás serleg, címerrel, benne író tollal író kéz, felette *M. B.* betű, alatta 1677. évszám.

12. Hat, domború czikkelyű, remek művű öblös ezüst kupa, mindenik czikkén egy-egy erősen kidomborodó tulipán vagy vadrózsa virág; egyik kisebb tulipán felett címerkép: háromágú liliomszálat tartó kar, körirata: SÁROSPATAKI ISTVAN KOBZOS BORBARA. 1688. (Ha nem esalódom: Teleki Mihály udvari papjának pohara volt.)

13. Nagy czápás ezüst pohár a Bánffy-család kardot tartó griffmadaras címerével, köriratában: GEORGIUS BANFI DE LOSONCZ. I. *Bánffy György*, a XVI. század végén élt első gubernator pohara volt, a munka s felirat arra vall.

14. Szász városbeli szabó czéh-pohár, egyik feléa egy nyitott ollót mutató címer, e körirattal: *Emitt hoc poc. P. F. In memoriam societatis Sartorum.* 1693. die 9 Dec. Két oldalt

MICHAEL KEYSER

JOANNES ETZELY

ANTECESSORES SOCIETATIS

Másik felén ez a felírás: DOMINUS PARENS CUM ASSESSORIBUS

D. JOHANNES GROO

D. MICHAEL KEÜL

D. LUCAS LISTENIUS

Mesterjegye nincs.

15. XVII. sz. czápás pohár, címerrel: koszorúzott fejű kardos férfi alak, kezében írattekeres: IVSTITIA felirattal, felette *C. L.* betűk (Az Erdélyi Múzeum megvette.)

16. Czápás ezüst pohár, körben kikarczott 3—4 soros felirat nyomával, 1700 évszámmal. Mesterjegye *A A* monogram.

17. Fedeles ezüst kupa, talpán 1709 évszámmal.

18. Nagy czápás pohár, aranyozott címerrel, melyben egy szívalak, felette kettős *W* alakkal, felette egy sapkás, köpenyeges alak, jobb kezében virággal, bal kezében égő gyertyával (?), felette felirat: JOHANNES BINDER 1710. Mesterjegye: *C H.*

19. Czápás pohár, címeres, a fiait étető pelikán, körirata: JOHAN CONRADI PASTOR LESCHK. 1714. Mesterjegye hiányzik.

20. Nyolcz egyenes oldalú ezüst serleg, egymásba fonódó szép virág- és vonaldíszítésekkel, egyiken 1740 évszám és *C B* monogram, a talpán tökéletlen karczolású *M R* monogram.

21. Sima ezüst kis pohár, talpán 1770. évszám *I S.* ötvösjeggyel.

22. RIEMER CZECH feliratú ezüst pohár, állat-, virág- és gyümölesalakú díszítéssel. Felső részén 3 állat alak: vadászkutya, őz és róka; középső részén: tulipán, körte, alma, szőlőfürt; alsó részén vonaldíszű s kerek rajzok.

23. Hosszúkás formájú ezüst czéh-pohár, kerek virágdísz alatt ollós (szabó) címerrel s *A. G.* betűkkel (XVII. sz.). Talpán ötvösjegye: *M D*

24. Kis ezüst pohár, oldalán ovális alakokban virágdíszítések. Talpán *A Giergl. Kolozsvár, 1818.*

Ezek a címeres és felírtos poharak voltak még bent egy héttel később első látogatásom után az illető zálogházban. Ezek azonban a kevésbé művészi kivitelű példányok voltak. A legszebbeken sem címér, sem felírás, de annál gazdagabb ötvösmunka a díszítésekben. Ezeket fénykép felvétel után alkalmilag képmelléklettel fogjuk bemutatni.

Meg kell azonban emlékeznünk a poharaknak egy sajtószerű csoportjáról, az u. n. *czigány-poharakról*, melyekből több érdekes példány volt zálogban. Ilyen:

25. Egy nagy öblös, simafalú *czigány-pohár*, oldalán két körrel, melyek mindenikében sátor előtt ülő czigány alakja van bevésve, felette *Szeigo Péter* felírással; a másik felett 1846 évszámmal.

26. Nagy, öblös, ezüst *czigány-pohár*, sima oldallal, két kör alakú díszítéssel, melyekben egy-egy sátor alakja s előtte egy-egy keresztbe tett lábakkal ülő oláh-czigány képe, kezében pohárral, egyik felett eme felírás: *Sága* (= Sárge?) *Péter*. A másik körben u. a. kép felett: 1850. évszám. Talpán mesterjegy *I D.* (63 $\frac{1}{2}$ lat).

27. Nagy ezüst *czigány-pohár*, címerrel, melynek 4 felé osztott paizsában szőlő, sátor, 3 ezüst s 3 vörös pólya és nap látható. Talpán: *Erdődi, Kolozsvár*, közben Kolozsvár címere, alatta a 13 próba jegye s 1851 évszám.

28. Nagy *czigány-pohár*, felső szegélyén vadászjelenetek: vándorló czigányok, sátor, kutya, nyúl stb. képe. Oldalán két kör; egyikben sátor előtt guggoló czigány, kezében pohárral, alatta *Nothi* felírás, a másik körben u. a. kép alatt *Marchus*. Mester- és próbajegy, mint az előbbin.

29. A fennebkinéz hasonló nagy *czigány-pohár*, sátor előtt ülő czigányképpel, ezzel a felírással: *Marcus Nothi*, a másik kör u. a. képe felett 1846.

Hogy ezek nem arczképek, mutatja az, hogy ez a két, u. a. tulajdonos poharának képe különböző s a második egészen u. a., mint a Sárge Péter poharán lévő kép.)

30. Nagy *czigány-pohár*, *Resmasch Banko* 1861 felírással.

Szádeczky Lajos.

Paulus Diaconus halálának ezerszázadik évfordulója alkalmából Cividaleban, a régi Friaulban folyó évi szeptember 3-án *történelmi kongresszus* lesz az olasz király védnöksége s az olasz közoktatásügyi miniszter elnöke alatt. Ezen az olasz és a külföldi egyetemek s tudós társaságok közül igen sokan képviseltetik magukat; hazánkban idáig csak a *kolozsvári egyetem* jelentette be képviselőjét dr. *Márki Sándor* személyében. A kongresszus körlevele külön is kiemeli a kolozsvári egyetemet, mely nemcsak külön képviselőt küld, ki felolvasást is tart a longobardok magyarországi tartózkodásáról és emlékeiről, hanem elrendelte az egyetem azt is, hogy ugyanezen képviselője, mint a közép-kor tanára, nyilvános előadásokat tartson Paulus Diaconusról s a longobardok magyarországi vándorlásáról, Paulus krónikájának lefordítására pedig pályadíjat tűzött ki (melyet Gombos Ferencz Albin nyert el, Rácz Miklós pedig dícséretben részesült). A felolvasók közt lesz

Bertolini, Jerrai, *Crivellucci*, Landucci, Tropea, Calisse, Rutar, *Dahn Félix* és Aurelli, valamennyi Paulusra vonatkozó tanulmányokkal. A beíratási díj 10 lira, mely a bizottság tevékeny elnökéhez, *Ruggero Morgante* cividalei polgármesterhez küldendő be. Reméljük, látogatottabb lesz a cividalei történelmi kongresszus, mint a milyen az 1409. évi cividalei zsinat volt.

M. S.

Komáromi Csipkés György bibliája történetéhez. Földvály László dolgozata a *Prot. Szemle* 1891 évfolyamában (IV.) bőven tájékoztat a sorsról, mely az 1717—19. közt megjelent nevezetes könyvet érte. Az itt közlendő írat 1723-ból való, a mint a hátán a továbbiban, de egész külön idézett 1723. 14. törv.-cz. körülbelől tanúsítja s mert Zinzendorf szerepe is a bibliák kérdése ügyében ez évre szól s ez az új bizottság az Erdődi Antal Gábor egri püspök ez évi június havi felterjesztésére küldetett ki, melyben, mint az id. czikk közli, a püspök a bibliák kiadását, felsőbb rendelet daczára, megtagadta. A bibliák sorsa, mint ismeretes, az lett, hogy Egerben 1754. nov. 5-én elégették őket. E levélforma jelentés, hogy kihez intéztetett az elmaradt vizsgálati ülésről és hogy ki írta, az íratokból ki nem tűnik. A jelentés a következő:

Az szent rabok (Bibliák) dolgát és kiszabadulását addig munkálódta ezelőtt Debreczen várossa, hogy ő Felsőge kegyelmesen parancsolt az imperialis cancellarius Zinzendorf uramnak, hogy mixta conferentiát tartson iránta, és a mi difficultások előadják magokat, ő Felsőgének reportáltassanak, szinte tegnapelőtti napra convocaltatta volna Zinzendorf uram a kiket illet, és ő Felsőge parancsolt, u. m. mlgs v. cancellarius Erdődi Ádám uramat, m. veszprémi püspök, Eszterházi Imre uramat, egy vagy két jesuitát, egy Pázmánitát, secularis embereket is egynehányat; a többi jó szívvel comparealt volna, de m. cancellarius Erdődi Ádám uram ő excellenciája nem comparealhatott; egészségtelen úri ember is, mert a gutta megütötte volt, mikor Lengyelországból kijött s egyéb ratioja is vagyon etc. Ezen materiában a több úri emberek, még a clerusnak is nagy része, kivált a jesuiták és Pázmánita (ez magyar) faventer vadnak religiónkhoz, és az egy említett v. cancellarius uram, az öcsese mlgs Erdődi Gábor uram ő excellenciája dispositiójából keményebb, most említett Erdődi Gábor egri püspök uram is itt vagyon, mivel disgustussal volt a Flgs udvar ő excellenciája ellen, a B.(iblia) kiadásáról expediált decretumnak neglectussaért s abban akarja magát enodálni, a mindennap kereső vétkeknek szaporításával, nagyobbára penig a vétkek találatnak az szók termináltatásiban, ban, ben, ra, re: névben, nevére s a többi. Az is objicialtatik nekünk, ki adott szabadságot az új versiora? az miéink felelték, ki tiltott el tülle? azonkívül is az ezelőtti Molnár és Károlyi fordításaival megegyez etc. Szintén tegnap máramarosi követ, Szegedi Ferencz uram (kivel együtt vagyok) Tordai B. uram, debreczeni követ, Kecskeméti

B. András uram, én és szathmári követ Váradi Mihály uram, considáltunk vala és a Tótfalusi uram magyar Bibliájának praefatióját magyarra fordítottuk, mely is nem keveset contribuál ez materiához, és az beadattatott Zinzendorf uramnak, azzal biztatnak, hogy mihelyen mlgs Cancellarius uram jobban lészen, Sigrai Józseph uram a köszvényből valamit épül (ki felől praedicaltatik, personalisságot assequal) azon B(iblia) revisiójához hozzá fognak etc. Sok üdőtől fogva ennyi catholicus ember B(ibliát) nem olvasott, mint most mennyi olvas, bárcsak lenne haszna etc. Ezt is meg mérem az uramnak írni, mind a dolgoknak mostani nehéz folyását, mind e gyűlésnek elhaladását és elmulását (ha úgy kell lenni) az sok és nagy competentiák causálják. A vacantiáknak sok s nagy emberek competitori vadnak: a kit ő Flge cancellariatusra s personalisságra akarna promotealni, azok felől azt mondja mlgs Palatinus uram, készebb ő excellenciája resignálni, mintsem azokkal szolgálni; a kiket kívánna mlgs Palatinus uram promotealtatni, azok promotioját repugnálják az ő Flge favoritái: és ez a ratio, melyet felyebb citalék. (B. Wesselényi-család levélt. az 1723 évi iratok közt).

Ferenczi Z.

Két férfi ruházatkép a XVII. századból. Régi nemesleveleken nem ritkaság, hogy a címér az adományozás idejében divatozó viseletet örökíti meg.¹ Ilyen ruházatképet tartott fenn a XVII. század elejéről a *Csomóssok* címere. Nemeslevelöket² II. Ferdinánd adta Csomoss Mihály, a felesége Wersendy Borbála, fiaik István és András s leányaik Anna és Kata részére Bécsben, 1629. július 24-én. A nemeslevél igen szép kiállítású. A kezdősor szokott aranyos betűin kívül a második sort is egészen aranyozott fekete gót betűkkel írták, a harmadik és negyedik sort pedig fekete, latin nyomtatás betűkkel. A címerpaizsot a rendes foszlányokon kívül négyfelől országos címerek környezik, s mindezeket keret gyanánt egy kék alapszínű aranyvirágos téglalap fogja be. Maga az érdekes címeralak a fehér paizsmezőben zöld téren álló, szembenéző, kurta szakálos, pödört bajszú, álló, egész férfi. Szétterjesztett karjait könyökben meghajtva jobb kezében lopótök alakú üveget, baljában égő gyertyát tart felfelé. Haja, szakála és bajusza sötétbarna. Fejét fekete magyar sapka fedi.³ Gyér aranyvirágos az övig összegombolt, gallértalan, fűzöld szín dolmányának egyik szárnyát a kivetett jobb láb az övön alól kissé félre lebbenti, úgy, hogy ezen az oldalon egészen látszik a fehér magyar nadrág, mely a csinos, formás lábszáron megfeszül, s a térden alól érő és elől némileg

¹ Ilyen pl.: A kihalt Radák bárók címere, s a kevésbé ismertek közt a nagyborosnyói Bede családé, melyen szép zöldruhás magyar férfi van (1622), s a kiscgörgényi Inczéké, melyen egykorú (1636) ref. papi öltözetet látunk.

² Eredetije Csomoss Miklósnál Ádámoson, Kis-Küküllőmegyében.

³ Nagyon hasonló azokhoz, melyeket az erdélyrészi ref papok hivatalos működésük alatt viselnek, csak hogy nincs zsinorozva.

bevágott sárga magyar eszímákba ér be. A kardkötő öv barna, s róla izmos szablya lóg hátra, melynek csak alig hajló markolatát, egyenes keresztvasát, s a széles tok végét láthatjuk. Zsinorozás egyik ruhadarabon sincs. Az egész alak, — de nemcsak ez, hanem az egész címér — kidolgozása igen ügyes munka, s mindamellett, hogy majdnem háromszázados, sértetlenül maradt.¹

Úgy csinosságra, mint épségre nézve jóval gyengébb lábon áll az a másik magyar ruhás férfi alak, melyet a *m.-fülpösi* ref. templom egyik ajtószárnyának hátára festettek. Valószínűleg egykorú a templom menyezetfestésével.² Háromnegyed profilban jobbra áll, s nincs egy méter magas. Lekopott fejének csak körvonalai ismerhetők meg, de hátraomló, hosszú, barna haja épen maradt, s a lapoczkákig ér le. Még épebb a ruházat; csak a színek halványodtak. A dolmány hosszú, gallértalan, szennyes-zöld színű és testhez álló. Lefelé szűkülő újjai a kézcsuklókig érnek. Világos piros öv szorítja a derékhez, s az övön felül a nyakig 12 gomb zárja a mellén össze, míg azon alól gombok nincsenek. Világos piros a szűk magyar nadrág is, mely a kissé vékony lábszárakra szorúl reá, a térden jóval alól érő eszímák pedig sárgák. Száraik tetejét elől egy-egy gomb díszíti, s a kérgen alól hegyes, csilagos sarkantyú áll hátrafelé róluk. Az övről áttört munkájú kardkötők nyúlnak le a széles, hajlott kard díszitményes tokjához. A markolat-hajló, a keresztvas az éles oldalon csaknem a markolat fejeig nyúlik be, foka felé pedig szinte derékszög alatt áll keresztbe a pengével. Az alak félkezével bal csípője táján egyik kardkötőt érinti, míg jobbját mereven előre nyújtja, s benne valami csokorfélét markol. Mivel a ruházat színei egyeznek a menyezetfestés uralkodó színeivel, feltehetjük, hogy ezt is 1642-ben festették, s ekkorra utal különben a ruházat jellege is. Nem lehetetlen, hogy a kép Gáspár Miklóst, a romladozó templom egykori helyrehozatóját, vagy magát a menyezetfestő asztalost ábrázolja.

Kelemen Lajos.

Drágaság 1691—3-ban. A Székely Oklevéltár VII. kötetében hosszú oklevélsorozat hirdeti az 1717—18. évi nagy szárazság és inség szomorú emlékét. A székelységre nézve igen súlyos volt ez az anyagi csapás s kétségtelenül nagy mértékben hozzájárult ellenálló képességének gyöngítéséhez. Azonban szűk esztendőket már előbb is kellett átélni, s ilyenekről maradt fenn egy rövid feljegyzés a marosköri unitárius esperesség jegyzőkönyvében. Dersi Pál esperes a jegyzőkönyv 185 oldalára, Szabédhoz írta be három illy évről e néhány sort:

¹ Maga a nemeslevél a címér magyar ruhás alakját a következőleg írja le: . . . „*scutum* videlicet militare erectum albi coloris, fundum illius viridi campo late stratum, in qua integer vir fuscis mystacibus at barbis conspicuus, capite *nigro pileo hungarico* tecto, ac viridi tunica et albis caligis amictus, flavisque cothurnis calceatus, et gladio cinctus, erecte stare manuum dextra vitreum cucurbitinum, sinistra vero candelam ardentem tenere seu ostentare, intuerique obversus esse cernitur“ etc.

² L. Erd. Múzeum 1898. évf. 612 old.

„Anno 1691. esztendőben oly szűk idő volt, hogy az búzának vékája készpénzen elment 12, 13 sustákokon, hitelben két forintoknál is feljebb. Csíkban, Gyergyóban harmadfél forinton készpénzen elment, egy (hordó)¹ bor 40 vedres elment fl 63, kupája 24 pénzen, sőt harminczon is. Egy tyúkért megadtak den 24 és 30. a javáért; egy véka árpa, törökbúza, köles 7 sustákon vagy 8-czon is elment. Ilyen büntetése volt Istennek szegény hazákon. P. D.

Az utánna esendő 1692 és 93. esztendők is nem sokkal voltak boldogabbak és bővebbek“.

Paulus Dersi mpria.

A külön kikezdést képező pár szót Dersi bizonyosan utólag, mindenestre 1693. és 99 között jegyezte fel, mert 1699. dec. 12-én már Dálnoki István az esperes.

K. L.

Özv. Arany Lászlóné úrnő Budapestről egy szép ereklyével gazdagította az Erd. Múz.-Egylet kéziratárát, megküldte t. i. megőrzés végett Arany János *Kisebb költeményei 1855.* eredeti sajtó alá rendezett kéziratát a *Ferenczi Zoltán* könyvtárigazgatóhoz intézett következő levél mellett: „Mellékelve küldöm Arany János kisebb költeményeinek egy kötet kéziratát. Szíves emlékül szánta megboldogult férjem azon egyesületnek Erdélyben, melynek kegyeletes hívatása hazánk jeleseinek ereklyéit az utókor számára megőrizni. Kérem, fogadja szívesen e megemlékezést. Tiszteletteljes üdvözlettel, Budapest, 1899. márcz. 23. Özv. Arany Lászlóné“. E nagybecsű ereklye az ápr. 13-iki igazg. választmányi ülésen bejelentetvén, választmányunk köszönő levelet intézett érte az adományozó úrnőnek.

Erdélyi Múzeum-Egylet.

Az Erdélyi Múzeum-Egylet f. hó 12-én tartotta meg e havi ig. vál. ülést *gr. Eszterházy* Kálmán elnöklete alatt.

Elnök jelenti, hogy *br. Wesselényi* Miklós alelnökké, *gr. Vass* Béla vál. taggá választatását köszönettel fogadta. *Dr. Farkas* Gyula szintén köszönetet mond ellenőre történet megválasztatásáért.

A folyóügyek során *dr. Ferenczy Zoltán* bemutatja *Arany János* kisebb költeményei 1855-iki eredeti kéziratát, melyet *özv. Arany Lászlóné* küldött be ereklyeként az Erdélyi Múzeum-Egylet kéziratárának. A választmány hálás köszönettel fogadta.

A titkár bemutatta *özv. Szász* Domokosné úrnő köszönő levelét a megboldogult férje elhunya felett nyilványított részvétét.

¹ Az eredetiben ez a szó tollban maradt.

Kolozsvár városa polgármestere megkeresésére a választmány a Mátyás szülőházában rendezendő Nép- és Tájrajzi Múzeumba átengedte az u. n. Báthoryházból megvásárolt XVI. századi kandallót, tulajdonjogának föntartása mellett.

A nemrég elhunyt b. e. *Szilágyi Sándor* nővére özv. Pettkó Lajosné, *Szilágyi Katinka* az Erdélyi Múzeumnak adományozta édes atyjok *Szilágyi Ferencz* kolozsvári tanár, történetíró, hírlapíró és második neje, úgyszintén nagyatyjok *Szilágyi Ferencz* író pastel arcképeit, melyeket a választmány kegyelettel fogadott.

Rómes Flóris kitünő régészünk Pozsonyban felállítandó szobrára 15 frt adományt szavazott meg a választmány.

A titkár jelentést tett egyik erdélyi bank zálog-osztályában talált nagyserű fejedelemkori czímeres és felírtos, nagy műbeesű serlegekről, melyekről *Békésy Károly* fénykép fölvételekett vett és mutatott be. Közülök egy XVII. sz. czímeres czápás serleget az Erdélyi Múzeum-Egylet választmánya meg is vásárolt.

Végül egy nagyérdékű megkeresést mutatott be a titkár, melyben a Nagy-Szebenben székelő román közművelődési egyesület csereviszonyba lépésre szólítja fel az Erdélyi Múzeum-Egylet, melyre a választmány kész örömet vállalkozott, összes régibb és újabb kiadványai megküldését is elhatározván. A megkeresés egész terjedelmében így szól:

A román irodalmi és közművelődési egylet alúírott Elnöksége feladatának sikeres megoldhatása végett a hasonczélú hazai társaságokkal minél bensőbb viszonyba óhajtván lépni, azon kérelemmel keresi fel a Tekintetes Elnökséget, hogy a vezetése alatt álló társaság kiadványait a román irodalmi és közművelődési egylet könyvtárának megküldetni és viszont a nevezett egylet kiadványait cserébe elfogadni méltoztassék.

Jelen levelükkel egyidejűleg van szerenesénk „Transilvania“ című, havi füzetekben megjelenő közlönyünk folyó évi első számát tájékozás végett beküldeni. Együttal megemlíjtük, hogy ezen folyóíraton kívül, egyletünk más irodalmi és történelmi műveket is kiad, és hogy ezeknek egy-egy példányát is mindenkor készségesen be fogjuk küldeni.

A mennyiben a Tekintetes Elnökség hajlandó lenne jelen ajánlatunkat elfogadni, igen lekötelezne minket. ha az utóbbi években megjelent kiadványait is a lehetőségig — rendelkezésünkre bocsátaná, hogy azokat a „Transilvania“ olvasóival bővebben ismertethessük. Hasonló esetben mi sem fogjuk eddig megjelent és még rendelkezésünkre álló kiadványaink beküldését elmulasztani.

A midőn felkérjük e Tekintetes Elnökséget, hogy jelen soraink szíves figyelmébe venni szíveskedjék, azon reményünknek adunk kifejezést, hogy az általunk felajánlott kiadványcsere rokon célokat követő egyleteink között egy minél bensőbb és tartósabb viszonyt fog megállapítani.

Kitünő tiszteletünk nyilvánítása mellett maradunk.

Nagy-Szeben, 1899. márczius hó 31-én.

A román irodalmi és közművelődési-egylet Elnöksége:

Dr. Puscariu Hilarion,
alelnök.